

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Στη Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία
Π.Μ.Σ.: Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία
Η ευρωπαϊκή επιλογή της Ελλάδας μέσα από τον Τύπο
(1959-1961)

Εκπόνηση: Κωνσταντίνος Μ. Μαγκλής
Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αντιγόνη-Δέσποινα Ποιμενίδου

Κάλυμνος, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Κωνσταντίνου Μ. Μαγκλή που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής του διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Διπλωματική Εργασία

Η ευρωπαϊκή επιλογή της Ελλάδας μέσα από τον Τύπο
(1959-1961)

Κωνσταντίνος Μ. Μαγκλής

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Αντιγόνη-Δέσποινα Ποιμενίδου

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:
Δημήτριος Αποστολόπουλος

Κάλυμνος, Ιούνιος 2024

Η συγγραφή της παρούσας εργασία ήταν ένα ευχάριστο και συνάμα περιπετειώδες ταξίδι, το οποίο συνέβαλε καταρχάς στην εμβάθυνση μου στον κόσμο της Ιστορίας που αγαπώ από παιδί και κατά δεύτερο λόγο στη διαμόρφωση μιας διαλλακτικότερης άποψης για πρόσωπα, γεγονότα και επιλογές που εξακολουθούν να μας επηρεάζουν. Η διαδικασία εκπόνησής της συνέπεσε με τα γεγονότα της πολεμικής αντιπαράθεσης στη Μέση Ανατολή και την Ουκρανία, την έξαρση του προσφυγικού ζητήματος και της οικονομικής κρίσης, γεγονότα και καταστάσεις που καταδεικνύουν τη σημασία που είχε και εξακολουθεί να έχει η ένταξη της χώρας μας στη μεγάλη ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η γνώση που αποκόμισα συνετέλεσε- έτι περαιτέρω- στη διεύρυνση της πνευματικής μου ανάπτυξης και, κυρίως, στη διαμόρφωση μιας ιστορικής θεώρησης μακριά από ασύμφορους φανατισμούς και άγονες πολιτικές εμμονές. Αυτό το κέρδος θα ήθελα να μεταδώσω στους μαθητές μου και μελλοντικούς πολίτες της Ευρώπης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Δρ. Αντιγόνη- Δέσποινα Ποιμενίδου για την πολύτιμη καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης αυτής της εργασίας, χωρίς τη βοήθεια της οποίας αυτό το εγχείρημα δε θα ολοκληρωνόταν. Ασχέτως αν κατάφερα να διαχειριστώ το θέμα με επάρκεια, η ενθάρρυνση και η συμπαράσταση από μέρους της ήταν άοκνη. Θα ήθελα να εκφράσω, επίσης, την ευγνωμοσύνη στη σύζυγο και το γιο μου για την ανοχή, που έδειξαν, σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία επιχειρεί να καταγράψει τις αντιδράσεις του Τύπου στην ευρωπαϊκή επιλογή της Ελλάδας τη διετία 1959-1961, επιλογή που αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του κυβερνητικού επιτελείου του και η οποία πραγματοποιήθηκε με την υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Αυτή η πολιτική απόφαση ενίσχυσε περαιτέρω τους δεσμούς της Ελλάδας με ό,τι αποκαλείται συμβατικά φιλελεύθερος δυτικός κόσμος, δεσμούς τόσο πολιτιστικούς και ιδεολογικούς όσο και οικονομικούς. Θα εξεταστεί το νέο μεταπολεμικό σκηνικό μέσα στο οποίο η Ελλάδα επιχείρησε να σταθεροποιήσει το πολιτικό της σύστημα, συμπληρώνοντας την ένταξη στο ΝΑΤΟ με τη σύνδεση με την ΕΟΚ, να αναπτύξει την οικονομία της και να βγει οριστικά από το εμφυλιοπολεμικό κλίμα που την καθιστούσε ακόμη ευάλωτη στον «από Βορρά» κομμουνιστικό κίνδυνο και ήταν τροχοπέδη για την εξέλιξή της. Αρχικά, θα μελετηθούν οι επιλογές της Ελλάδας σε επίπεδο εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής μέχρι και το θάνατο του Αλέξανδρου Παπάγου, περίοδος ανοικοδόμησης της χώρας μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και τον Εμφύλιο. Στη συνέχεια, θα εξεταστούν οι προτεραιότητες που τέθηκαν από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή μετά την ανάληψη από εκείνον της πρωθυπουργίας της χώρας, προτεραιότητες που συνδέονταν με την οικονομική ανάπτυξη και τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Ελλάδας. Επιδίωξη, επίσης, της εργασίας αποτελεί η ανάδειξη του διαλόγου που αναπτύχθηκε -άτυπα- στη δημόσια σφαίρα μέσα από το σχολιασμό του ελληνικού τύπου, ιδιαίτερα των μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδων. Η *Καθημερινή*, το *Βήμα* και η *Αυγή*, πρωτίστως, αλλά και μικρότερης απήχησης έντυπα, όπως οι εφημερίδες *Μακεδονία*, *Ελευθερία* και *Εμπρός*, δευτερευόντως, αποτελούν μία σημαντική πηγή άντλησης πληροφοριών αλλά και διαμόρφωσης γνώμης όσον αφορά τη μείζονα πολιτική επιλογή της σύνδεσης.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Ψυχρός Πόλεμος, Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Σύνδεση, Τύπος

Abstract

The present postgraduate thesis will undertake to document the Press reactions pertaining to the European choice of Greece during the biennium 1959-1961, namely a choice that has been the cornerstone of Konstantinos Karamanlis' and his cabinet's foreign politics, which in turn was sealed by the signature of the Agreement determining Greece's accession to the European Community. The specific political decision has further enhanced the country's bonds with what is conventionally referred to as the liberal Western world, that is a set of bonds of cultural, ideological yet also economic nature. The present study will investigate the new postwar scenery, within which Greece attempted to stabilize its political system - complementing its entrance to NATO with the country's accession to the European Community – to enhance its economy and ultimately escape the civil war climate which made Greece vulnerable to “the Communist peril from the North” and was considered a considerable hindrance to its development. Initially, there will be an investigation of the country's choices on both an internal and a foreign politics level until the death of Alexandros Papagos, namely the period that involved the reconstruction of the country immediately after World War II and the Civil War. Subsequently, there will follow a study of the priorities set by Konstantinos Karamanlis after his appointment as Prime Minister of Greece, a set of priorities regarding the economic growth and the European orientation of the country. A further objective of the present thesis is to showcase the dialogues that – unofficially - emerged via the commentary of the Greek press, in particular press of high circulation. Newspapers such as “Kathimerini”, “to Vima”, “Avgi”, but also less popular ones, such as “Makedonia”, “Eleftheria” and “Empros” form a fundamental source of information and simultaneously a powerful tool of opinion formation as regards the major political choice of the unification.

KEY WORDS

World War II, Cold War, European Economic Community, Accession, Press

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Συντομογραφίες - Ακρωνύμια	ix
Εισαγωγή	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	3
ΟΙ ΝΕΕΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	3
1.1. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ	4
1.1.1. Προτεραιότητες στην εσωτερική πολιτική	4
1.1.2. Μεταπολεμική εξωτερική πολιτική της Ελλάδας: Η επιλογή του δυτικού «στρατοπέδου».....	7
1.2. ΟΚΤΑΕΤΙΑ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ	12
1.2.1. Οι Εσωτερικές Συνθήκες	12
1.2.2. Εξωτερική πολιτική: οι νέες ισορροπίες της εξωτερικής πολιτικής της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	19
Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	19
2.1. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΔΕΑ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΟΚ .	19
2.1.1. Σταθμοί στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.....	19
2.1.2. Ελλάδα και ΕΟΚ	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	30
Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ.....	30
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	44
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	48

Συντομογραφίες - Ακρωνύμια

BENELUX: Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο

ΕΔΑ: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

ΕΖΕΣ: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών

ΕΚΑΧ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση

ΕΣ: Ελληνικός Συναγερμός

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

EURATOM: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

NATO: Northatlantic Treaty Organization

ΟΕΟΣ: Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΧΟΑ: Οργανισμού Χρηματοδότησης Οικονομικής Ανάπτυξης

Εισαγωγή

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο η Ευρώπη, έχοντας βιώσει τις καταστροφικές του συνέπειες σε πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό αλλά κυρίως σε ανθρώπινο επίπεδο, αντιλήφθηκε ότι ο δρόμος της ειρήνης και της σταθερότητας περνούσε μέσα από την ενότητα των κρατών της. Επειδή, όμως, η πολιτική ενότητα ήταν δύσκολο να επιτευχθεί, εφόσον οι πολιτικές επιλογές και οι πολιτικοί ανταγωνισμοί του παρελθόντος ήταν ακόμα νωποί, θεωρήθηκε ότι το εγχείρημα της ενότητας θα μπορούσε να επιχειρηθεί αρχικά στο οικονομικό πεδίο. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτούργησαν οι προγενέστεροι της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) οργανισμοί και άμεσοι «προπάτορες» της, ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Η Ευρώπη κατέβαλλε προσπάθεια να διαμορφώσει το δικό της διακριτό «πρόσωπο» απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ), ευρισκόμενη, ωστόσο, σε αργαστή συνεργασία μαζί τους, αφού ήταν σύμμαχοι στο NATO (Northatlantic Treaty Organization), αλλά και απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και τα κράτη-δορυφόρους της.

Μέσα σε αυτό το διπολικό κόσμο, η Ελλάδα κατέστη το πρώτο συνδεδεμένο κράτος της ΕΟΚ. Παρόλο που και οι προηγούμενες κεντρώες κυβερνήσεις είχαν δυτικό προσανατολισμό, με κυριότερο αυτό της ένταξης της χώρας στο NATO από την κυβέρνηση Πλαστήρα, και οι πολιτικές και οικονομικές επιλογές του Αλέξανδρου Παπάγου αποσκοπούσαν στην επιτυχή ενσωμάτωση της Ελλάδας στο φιλελεύθερο κόσμο, ο πολιτικός που συνέδεσε περισσότερο το όνομά του με τη Δύση και ιδιαίτερα την ΕΟΚ ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Ο δρόμος που έπρεπε να διανύσει το επιτελείο του ήταν δύσκολος και γι' αυτό το λόγο χρειαζόταν προσοχή, μέθοδος και πρόγραμμα. Τα στοιχεία αυτά επισημάνθηκαν από τις εφημερίδες της εποχής, με θετική ματιά από τους οπαδούς της Ευρώπης, ασκώντας εποικοδομητική κριτική, και με αρνητική από όσους εναντιώνονταν σε αυτή την προσπάθεια, καταγγέλλοντας τη σύνδεση ως παράδοση της χώρας στο κεφάλαιο.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται σε ένα πρώτο στάδιο η εσωτερική και εξωτερική κατάσταση της Ελλάδας μετά τον εμφύλιο πόλεμο μέχρι το θάνατο του Αλέξανδρου

Παπάγου και σε ένα δεύτερο στάδιο η εσωτερική και εξωτερική κατάσταση της χώρας μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ουσιαστικά, παρουσιάζεται η πορεία της χώρας από την πολιτική αστάθεια των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων και την επιλογή της Δύσης έως την πολιτική σταθερότητα, που επιδίωξε ο Καραμανλής, στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό και την αταλάντευτη πορεία προς την Ευρώπη. Φυσικά, παρατίθεται η αναφορά στα διάφορα ενωτικά σχήματα που προηγήθηκαν της ίδρυσης της Κοινότητας αλλά και στο αντίπαλο προς την ΕΟΚ δέος της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ). Η αναφορά αυτή προσπαθεί να καταδείξει τους λόγους επιλογής της ΕΟΚ ως της πιο δυνατής και πιο λυσιτελούς για τα ελληνικά συμφέροντα.

Ο ρόλος του Τύπου, του κύριου εκφραστή της πολιτικής πραγματικότητας της εποχής κατά τη χρονική περίοδο 1959-1961, είναι μοναδικός, αφού η τηλεόραση και τα άλλα μέσα ήταν ανύπαρκτα. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξεταστεί πώς ο Τύπος αντιμετώπισε το ζήτημα της σύνδεσης και κατά πόσον είδε τη χάραξη της ευρωπαϊκής πορείας της Ελλάδας ως ένα νέο ελπιδοφόρο βήμα για την υπέρβαση των αδυναμιών της ή, αντίθετα, ως ένα βήμα για την υποδούλωσή της. Επίσης, κατά πόσο προσπάθησε να θέσει ζητήματα πέραν της οικονομίας, η οποία εκ των πραγμάτων δέσποζε στις διαπραγματεύσεις, και εάν προσπάθησε να διαδραματίσει έναν παιδευτικό ρόλο προς τους πολιτικούς και το αναγνωστικό κοινό, αντιλαμβανόμενος το βάρος της ιστορικής ευθύνης που έφερε ως διαμορφωτής της κοινής γνώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙ ΝΕΕΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος άλλαξε θεμελιωδώς τη δομή και τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος με αποτέλεσμα την αναδιάρθρωση των διεθνών σχέσεων σε νέα βάση. Ενώ προπολεμικά στο διεθνές πολιτικό σκηνικό δέσποζαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις με κύριο χαρακτηριστικό τα μεσαίου μεγέθους, από πλευράς έκτασης και πληθυσμού, κράτη, μεταπολεμικά οι δύο νέες δυνάμεις που αναδύθηκαν, οι ΗΠΑ και η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), ήταν πληθυσμιακά και εδαφικά υπερμεγέθεις¹. Στη διάσκεψη της Γιάλτας, το Φεβρουάριο του 1945, κατέρρευσε η ελπίδα συνεργασίας ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις και συμμάχους κατά του ναζισμού, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου διεθνούς σκηνικού που είχε ως κύριο γνώρισμα το διπολισμό. Σε αυτό το νέο κόσμο, στον οποίο εκκολάφθηκε ο Ψυχρός Πόλεμος αντί για την πολυπόθητη ειρήνη, ήταν αδύνατον να υπάρξουν κράτη-μονάδες, όπως η Ελλάδα, των οποίων η οικονομία είχε καταστραφεί στον πόλεμο που προηγήθηκε. Μέσα σε αυτό το ιστορικό σκηνικό η Ελλάδα, μόνη από τις βαλκανικές χώρες μαζί με την Τουρκία, διαλυμένη οικονομικά και διοικητικά και στη δίνη του διχαστικού κλίματος του εμφυλίου πολέμου, επέλεξε το δυτικό στρατόπεδο, γεγονός που επέβαλε αυτομάτως τη συνεργασία της στο πλαίσιο του ίδιου συνασπισμού δυνάμεων².

¹Μινώτου, Μ. (2019). *Η Ελλάδα στο σταυροδρόμι των ευρωπαϊκών επιλογών 1957-1959*. Αθήνα: Παπαζήσης, 91.

²Στο ίδιο, 92.

1.1. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ

1.1.1. Προτεραιότητες στην εσωτερική πολιτική

Η Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1950 χαρακτηριζόταν από οικονομική υπανάπτυξη, αίσθημα ανασφάλειας και πολιτική αστάθεια. Η χώρα μεταπολεμικά αδυνατούσε να διασφαλίσει την εσωτερική γαλήνη, καθώς ο διχασμός διαπερνούσε όλο το φάσμα, πολιτικό και στρατιωτικό, με το λαό, μάλιστα, έντονα διαιρεμένο³. Η εναλλαγή στην πρωθυπουργία κεντρώας προέλευσης πρωθυπουργών (Παπανδρέου, Πλαστήρα, Σοφούλη) δεν επέφερε την πολιτική ηρεμία, αφού οι κυβερνήσεις τους δεν κατόρθωσαν να αποτρέψουν τη δράση κρατικών και παρακρατικών ακροδεξιών οργανώσεων με αποτέλεσμα τον εμφύλιο πόλεμο που διαίρεσε βαθύτατα τη χώρα⁴. Αλλά και μετά τον εμφύλιο πόλεμο, όταν, πια, υπήρχε η προσδοκία για την έναρξη της ειρηνικής περιόδου, σημειώθηκε πολυδιάσπαση των πολιτικών δυνάμεων που είχε ως αποτέλεσμα την αποτυχία σχηματισμού κυβέρνησης πλειοψηφίας λόγω και του αναλογικού εκλογικού συστήματος⁵. Τη στασιμότητα της ελληνικής οικονομίας, η οποία εξακολουθούσε να είναι κατά βάση αγροτική, επέτεινε η οικονομική κρίση του 1929, η χρεοκοπία του 1932, ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η τριπλή κατοχή της χώρας, ο υπερπληθωρισμός μετά την απελευθέρωση και ο Εμφύλιος πόλεμος 1946-1949. Μάλιστα, τόσο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου όσο και μετά τη λήξη του αναδύθηκε εκ νέου το πελατειακό σύστημα εξυπηρέτησης συμφερόντων, τη διαβρωτική επίδραση του οποίου επισήμαναν διορατικοί πολιτικοί, όπως ο Γεώργιος Καρτάλης και ο Σπύρος Μαρκεζίνης⁶. Μέσα στο νέο διαμορφούμενο κλίμα και με την ανάγκη η χώρα να επανακάμψει και να μετατραπεί σε ένα ισότιμο μέλος του «ελεύθερου» κόσμου της Δύσης, οι μεταρρυθμίσεις σε οικονομικό επίπεδο ήταν επιβεβλημένες και αποτέλεσαν προτεραιότητα για τις ελληνικές κυβερνήσεις. Το ζήτημα της Δύσης εξάλλου επηρέασε τη διαμόρφωση αυτής της πολιτικής. Μετά τον εμφύλιο το Κέντρο έδειχνε έτοιμο για την ανάληψη του έργου της ανασυγκρότησης

³ Διαμαντόπουλος, Θ. (1997). *Η ελληνική πολιτική ζωή: Εικοστός αιώνας, από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρεϊκή εποχή*. Αθήνα: Παπαζήσης, 154.

⁴ Στο ίδιο, 158.

⁵ Στο ίδιο, 167.

⁶ Καζάκος, Π. (2010). *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*. Αθήνα: Πατάκης, 116.

και του εκσυγχρονισμού της χώρας με γενναία μεταρρυθμιστικά μέτρα. Ωστόσο, αντιμετώπιζε πολλές δυσχέρειες στην υλοποίησή τους εξαιτίας των εσωτερικών συγκρούσεων στους κόλπους της κεντρικής παράταξης σε τέτοιο βαθμό που χρειάστηκε σε αρκετές περιπτώσεις η παρέμβαση των Αμερικανών για τη λήψη αποφάσεων πολιτικής και οικονομικής υφής⁷. Παρά τις εσωτερικές αντιθέσεις που χαρακτήριζαν το Κέντρο, υπήρξαν, μολαταύτα, εκείνα τα πολιτικά πρόσωπα που έθεσαν τις βάσεις για τα βήματα των επόμενων κυβερνήσεων, του Αλέξανδρου Παπάγου και του Κωνσταντίνου Καραμανλή, όπως συνέβη με την καθιέρωση του πλειοψηφικού συστήματος και την ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ⁸. Κι ενώ μέχρι το 1950 το βάρος των κυβερνήσεων είχε πέσει στην ανασυγκρότηση με τη βελτίωση των αγροτικών εισοδημάτων, την οικονομική σταθερότητα, την ευκολότερη εισαγωγή πρώτων υλών και την επιδιόρθωση έργων υποδομής, μετά το 1950 η στόχευση των κυβερνήσεων υπήρξε ένας ευρύτερος εκσυγχρονισμός που περιελάμβανε την εκβιομηχάνιση. Αυτή θα αποτελούσε και το κύριο επιχείρημα για την ένταξη και παραμονή της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο⁹.

Την αναγκαιότητα για μεταρρύθμιση και εκσυγχρονισμό της Ελλάδας ματαίως αποπειράθηκε να εκφράσει σε επίπεδο θεσμών το νέο Σύνταγμα του 1952¹⁰. Καρπός των διαβουλεύσεων των ετών 1948-49 το Σύνταγμα αποσκοπούσε στην επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των νικητών που αντιπροσώπευαν τα προπολεμικά -μη κομμουνιστικά κόμματα- απέναντι στην κομμουνιστική πρόκληση. Διαπνεόταν από οξύ συντηρητισμό και αντιτίθετο τόσο στην προοδευτική παράδοση των προηγούμενων ελληνικών συνταγμάτων όσο και στο μεταρρυθμιστικό αίτημα της εποχής αλλά και το πνεύμα προόδου που χαρακτήριζε τα συντάγματα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης¹¹. Η επικύρωση στο Σύνταγμα του πολιτεύματος της βασιλευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, η αδυναμία αντιμετώπισης της πολιτικής πατρωνείας και της συνακόλουθης διαπλοκής οικονομίας και πολιτικής και η αναποτελεσματικότητα «θεραπείας» της δυσκίνητης κρατικής μηχανής αποτέλεσαν

⁷Χατζηβασιλείου, Ε. (2022). *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*. Αθήνα: Πατάκης, 249.

⁸Καζάκος, Π. (2010), 131.

⁹Στο ίδιο, 132.

¹⁰Βλ. Αλιβιζάτος Ν. (2011). *Το Σύνταγμα και οι Εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010* (σ. 366-375). Αθήνα: Πόλις.

¹¹Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 252, 254.

τροχοπέδη για μία ισχυρή ώθηση προς την πολιτική και οικονομική εξυγίανση και πρόοδο¹².

Την ώθηση αυτή έδωσε ο Ελληνικός Συναγερμός (ΕΣ) του στρατάρχη Αλέξανδρου Παπάγου ο οποίος, παρά το γεγονός ότι εκπροσωπούσε τις δυνάμεις της Δεξιάς, είχε ενσωματώσει στους κόλπους του πρόσωπα με ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά που επεδίωκαν τη σταθερότητα και την ανάπτυξη¹³. Ο στρατάρχης Παπάγος ως νικητής στο ελληνοαλβανικό μέτωπο (1940-41) και στον Εμφύλιο πόλεμο (1946-49) εισέβαλε στην πολιτική με τη φήμη του αποτελεσματικού και του εμφορούμενου από σταθερές αρχές προσώπου απέναντι στην πολιτική πατρωνεία και την ανικανότητα διοίκησης που είχαν σημαδέψει την προηγούμενη κεντρών διακυβέρνηση¹⁴. Επιπλέον, απέναντι στο πολυδιασπασμένο Κέντρο και την αδυναμία συνεννόησης και συνεργασίας των αρχηγών του ο στρατάρχης Παπάγος κόμιζε το αίσθημα της σταθερότητας αλλά και την ορμητικότητα για ένα νέο ξεκίνημα στον οικονομικό τομέα που ήταν αναγκαίο για τη μεταπολεμική πορεία της χώρας¹⁵. Το γεγονός, ακόμη, ότι ο Συναγερμός δεν είχε διαμορφώσει τόσο την εικόνα «κόμματος» όσο «κίνησης» συνετέλεσε στην υποστήριξή του και από πρόσωπα πέραν της Δεξιάς¹⁶.

Βασικό ζητούμενο για τις κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1950, όπως συνέβη και με την εκπόνηση του Συντάγματος του 1952, αποτέλεσε η διαμόρφωση ενός συστήματος εξωτερικής ασφάλειας της Ελλάδας απέναντι κυρίως στον «από Βορρά» κίνδυνο που εκτός από εθνοφυλετικός (σλαβικός) ήταν και ιδεολογικός (κομμουνιστικός). Ωστόσο, η ασφάλεια κρίθηκε απαραίτητη κυρίως για την επίτευξη της αναγκαίας οικονομικής ανάπτυξης, προϋπόθεση που λειτουργούσε και ανάποδα, αφού η οικονομική πρόοδος της χώρας αποτελούσε το καλύτερο μέσο ανάσχεσης της κομμουνιστικής επιρροής ή επεκτατικότητας προερχόμενων είτε από το εξωτερικό είτε από το εσωτερικό. Χαρακτηριστική ήταν, άλλωστε, η άποψη που διατυπώθηκε στην *Καθημερινή*¹⁷ το 1955 ότι το μετά βίας 180 δολάρια κατά κεφαλήν εισόδημα των Ελλήνων άνοιγε δυνητικά το ενδεχόμενο παρείσφρησης του κομμουνισμού στην

¹²Καζάκος, Π. (2010), 152.

¹³Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 260.

¹⁴Στο ίδιο, σ. 261.

¹⁵Στο ίδιο, σ. 264.

¹⁶Στο ίδιο, σ. 267.

¹⁷Η *Καθημερινή*, 15 Μαΐου 1955.

Ελλάδα¹⁸. Σημαντικό ρόλο για την επίτευξη της νομισματικής σταθερότητας διαδραμάτισε η υποτίμηση της δραχμής το 1953 από τον υπουργό Συντονισμού της κυβέρνησης του ΕΣ Σπύρο Μαρκεζίνη. Συγχρόνως, η διαρκώς μειούμενη αμερικανική βοήθεια ώθησε την ελληνική κυβέρνηση για πρώτη φορά στην αναζήτηση εξωτερικής οικονομικής βοήθειας για την πραγματοποίηση έργων ανάπτυξης μέσω επενδύσεων και εξωτερικού δανεισμού. Η κατεύθυνση της ανάπτυξης έλαβε μορφή με την παραχώρηση πιστώσεων από τη Γαλλία για την κατασκευή υδροηλεκτρικού φράγματος στο Μέγδοβα και από τη Γερμανία για την Πτολεμαΐδα¹⁹. Καταβλήθηκε προσπάθεια ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων με το νόμο 2687/1953 μέσω του οποίου παρασχέθηκαν κίνητρα στους ξένους επενδυτές (φορολογικές απαλλαγές και εξαιρέσεις από αναγκαστικές απαλλοτριώσεις). Ωστόσο, παρά την ίδρυση νέων κρατικών θεσμών, τη συνένωση των Τραπεζών Εθνικής και Αθηνών το 1953, την ίδρυση του Οργανισμού Χρηματοδότησης Οικονομικής Ανάπτυξης (ΟΧΟΑ) το 1954 και του Οργανισμού Βιομηχανικής Αναπτύξεως το 1959, τα προσδοκώμενα αποτελέσματα δεν υπήρξαν σπουδαία δεδομένης της έλλειψης πείρας και κουλτούρας του κράτους ως προς το ρόλο που όφειλε να διαδραματίζει στις σχέσεις του με το ιδιωτικό κεφάλαιο και τη διαπλοκή των πελατειακών σχέσεων. Παρά τις δυσκολίες, η ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στα επόμενα χρόνια και ουσιαστικά λειτούργησε ως αρωγός στην ευρωπαϊκή πορεία της χώρας ξεκίνησε κατά την περίοδο Παπάγου προλειαίνοντας το έδαφος για την έλευση του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

1.1.2. Μεταπολεμική εξωτερική πολιτική της Ελλάδας: Η επιλογή του δυτικού «στρατοπέδου»

Η ευρωπαϊκή επιλογή της Ελλάδας σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής μεταπολεμικά ήταν απόληξη μιας πορείας που χαραχτηκε από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με την ένταξη της χώρας στο πλευρό των δυτικών συμμάχων στα πλαίσια του Ψυχρού πολέμου. Μάλιστα, στην Ελλάδα σημειώθηκε με ιδιαίτερη ένταση ο

¹⁸Καζάκος, Π. (2010), 164.

¹⁹Στο ίδιο, 169.

πολιτικός και ιδεολογικός ανταγωνισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης²⁰. Στην πραγματικότητα όμως σε ένα μεγάλο βαθμό τα στρατόπεδα είχαν ήδη χαραχτεί. Τον Οκτώβριο του 1944 υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ Τσώρτσιλ (Churchill) και Στάλιν (Stalin), η γνωστή ως Συμφωνία των Ποσοστών (Percentages Agreement) η οποία, παρότι είχε συμβολική κατά βάση σημασία, κατακύρωσε το βαθμό επιρροής της Βρετανίας και της ΕΣΣΔ στις βαλκανικές χώρες, οπότε η Ελλάδα, ούσα υπό βρετανική επιρροή, εντάχθηκε στο υπό διαμόρφωση στρατόπεδο της Δύσης.

Σύντομα η Μεγάλη Βρετανία λόγω της οικονομικής δυσπραγίας -είχε μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών με τις ΗΠΑ²¹- και των αποικιακών προβλημάτων που αντιμετώπιζε σε Ινδία και Παλαιστίνη²² έπαυσε την παροχή οικονομικής βοήθειας σε Ελλάδα και Τουρκία. Έτσι οι ΗΠΑ, οι οποίες είχαν αναδειχθεί σε ηγέτιδα δύναμη, πήραν τα ηνία. Όσον αφορά την Ελλάδα και τη σχέση της με τη Δύση, η επόμενη ημέρα του Β' Παγκοσμίου πολέμου την βρήκε όχι να επουλώνει τις πληγές της, αλλά να εμπλέκεται στο φαύλο κύκλο του τριετούς εμφυλίου πολέμου (1946-1949), ο οποίος, μολονότι διακινδύνευσε τη θέση της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο, ουσιαστικά την επαναβεβαίωσε. Στις εκκλήσεις της ελληνικής κυβέρνησης προς τις ΗΠΑ για βοήθεια απάντησε θετικά ο πρόεδρος Τρούμαν στις 12 Μαρτίου 1947. Η διακήρυξη του Δόγματος Τρούμαν στο Κογκρέσο στις 12 Μαρτίου 1947, ημερομηνία σταθμός για την ανάδυση του Ψυχρού πολέμου, σήμανε -επίσημα- μεταβολή στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Λέξη-κλειδί υπήρξε η Ανάσχεση²³, δηλαδή η ανάγκη να τεθεί φρένο στην εξάπλωση των Σοβιετικών, του αντίπαλου δέους σε ιδεολογικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, καθότι στα μάτια των Αμερικανών αποτελούσε τον ύψιστο κίνδυνο.

²⁰Pelt, M. (2006). *Tying Greece to the West*, (Copenhagen: Museum Tusculanum Press), 15.

²¹Σταθάκης, Γ. (2004). *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 136.

²²Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Bayly C. A. (2004), *'The Nation Within': British India at War 1939-1947* / Charters D. (1989), *The British Army and Jewish Insurgency in Palestine, 1945-47* (London: Macmillan).

²³«Οι ΗΠΑ, για να αντιμετωπίσουν το σοβιετικό επεκτατισμό, εγκαινίασαν την πολιτική που βασιζόταν στην αρχή της «ανασχέσεως» (containment policy), που η φιλοσοφία της αναπτύχθηκε από τον Αμερικανό διπλωμάτη Τ. Κένναν. Η πρακτική εφαρμογή της πολιτικής αυτής πραγματοποιείται με την αναγγελία του Δόγματος Τρούμαν (1947) και του Σχεδίου Μάρσαλ (1948). Την πιο ολοκληρωμένη όμως μορφή της απέκτησε με τον σχηματισμό της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO) τον Απρίλιο του 1949» (Μινώτου, Μ. (2019), 93).

Η ανακοίνωση του Δόγματος Τρούμαν χαροποίησε το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού πολιτικού κόσμου. Ακολούθως, στις 5 Ιουνίου 1947 εξαγγέλθηκε το σχέδιο Μάρσαλ²⁴ για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης μέσω του οποίου η Ελλάδα υπήρξε η μοναδική χώρα σε εμφύλιο πόλεμο-αποδέκτης βοήθειας²⁵. Ακολούθησαν η ένταξη της χώρας στο NATO, η παραχώρηση βάσεων και το ζήτημα της εγκατάστασης πυρηνικών όπλων, πράξεις με τις οποίες εδραιώθηκε η αμερικανική στρατιωτική παρουσία. Με τον Εμφύλιο πόλεμο να μαίνεται στην Ελλάδα, γεγονός που σήμανε ουσιαστικά την πρώτη πράξη του Ψυχρού πολέμου σε ευρωπαϊκό έδαφος, και την εφαρμογή του σχεδίου Μάρσαλ χορηγήθηκε οικονομική βοήθεια στην Ευρώπη με πρώτους παραλήπτες την Ελλάδα και την Τουρκία που διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο για ένταξη στην κομμουνιστική ζώνη επιρροής λόγω γειτνίασης με τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού²⁶. Εάν γινόταν πράξη αυτός ο φόβος, ο ψυχολογικός και πολιτικός αντίκτυπος στην Ευρώπη θα ήταν τεράστιος²⁷.

Ύστερα από χρόνια έντασης και ανταγωνισμού ανάμεσα στους δύο πόλους, στα μέσα της δεκαετίας του 1950, αρχικά παρατηρήθηκε μια προσπάθεια ειρηνικής συνύπαρξης του ανατολικού με το δυτικό μπλοκ υπό τη νέα σοβιετική ηγεσία του Νικήτα Χρουστσόφ (Nikita Khrushchev), σύντομα, όμως, αναζωπυρώθηκε ο Ψυχρός πόλεμος το 1956-1958 με την εισβολή των Σοβιετικών στην Ουγγαρία, τη διαμάχη Γιουγκοσλαβίας-Σοβιετικής Ένωσης, την εκτόξευση του σοβιετικού δορυφόρου «Σπούτνικ» και την αμερικανική απάντηση με εγκατάσταση πυραύλων ενδιάμεσου βεληνεκούς σε χώρες της Ευρώπης και την Τουρκία, την κρίση στο Λίβανο και την Ιορδανία και την αντιπαράθεση Κίνας-Ταϊβάν. Στο διαμορφωμένο δίπολο ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, η Ελλάδα είχε θέσει ως προτεραιότητα τη συμμετοχή της σε υπερεθνικούς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), το Συμβούλιο της Ευρώπης και το NATO.

Παρά τη νίκη του κυβερνητικού στρατοπέδου στον εμφύλιο πόλεμο, η Ελλάδα χρειάστηκε εγγυήσεις ασφαλείας πέραν του Δόγματος Τρούμαν. Κι αυτό γιατί ο «από

²⁴Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Βετσόπουλος Απόστολος (2007). *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*. Αθήνα Gutenberg / Σταθάκης Γιώργος (2004). *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

²⁵Σβολόπουλος, Κ. (2014). *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1881*. Αθήνα: Εστία, σ. 232.

²⁶Μινώτου, Μ. (2019), 84.

²⁷Pelt, M. (2006), 38,

Βορράν» κίνδυνος δεν εξέλιπε, αλλά αντιθέτως πήρε νέα διάσταση, αφού στις προ του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εδαφικές και συνοριακές αντιθέσεις προστέθηκαν και οι ιδεολογικές αντιθέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα που παρέμεινε στο φιλελεύθερο δυτικό στρατόπεδο και τις τρεις γειτονικές χώρες (Αλβανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία), που εντάχθηκαν στο κομμουνιστικό στρατόπεδο υπό τη Σοβιετική Ένωση και παρείχαν στήριξη στους Έλληνες κομμουνιστές²⁸.

Ως εκ τούτου κρίθηκε από τον πρωθυπουργό Ν. Πλαστήρα αναγκαία η διατύπωση αιτήματος εισόδου της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ το 1950, τη Βορειοατλαντική Συμμαχία που ιδρύθηκε το 1949 εγγυώμενη την προστασία των μελών της έναντι της Σοβιετικής Ένωσης ή των δορυφόρων της. Η αίτηση ένταξης της Ελλάδας, που έγινε με διαφορά ολίγων ημερών από την Τουρκία συνάντησε, αρχικά, τις αντιδράσεις της Μ. Βρετανίας, των χωρών της Μπενελούξ (Benelux) -δηλαδή του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου- και των σκανδιναβικών που θεώρησαν τις δύο χώρες στρατηγικά ευάλωτες, αφού η προάσπισή τους, σε περίπτωση όξυνσης των σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση και τους δορυφόρους της, καθίστατο δυσχερής λόγω απόστασης αλλά και επειδή ως χώρες -με στενά γεωγραφικά κριτήρια- δε βρέχονταν από τον Ατλαντικό. Εντέλει, όμως, ένα χρόνο μετά την αίτηση, χάρη στις αμερικανικές πιέσεις²⁹, οι αντιδράσεις υποχώρησαν με αποτέλεσμα την επίσημη προσχώρηση της χώρας στο ΝΑΤΟ³⁰ στις 20 Φεβρουαρίου 1952³¹.

Η πλήρης ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ κρίθηκε ιδιαίτερα επωφελής από την κυβέρνηση και την αξιωματική αντιπολίτευση, επειδή για πρώτη φορά παρασχέθηκε

²⁸Στεφανίδης, Ι. (2002). *Ασύμμετροι εταίροι: Η Ελλάδα και οι Ηνωμένες Πολιτείες στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Πατάκης, 84.

²⁹Κατά τους Αμερικανούς η Τουρκία λειτουργούσε ως εμπόδιο στην κάθοδο της Σοβιετικής Ένωσης στη Μέση Ανατολή, ενώ η θέση της Ελλάδας ήταν επίσης σημαντική, αφού η κατοχή της Μακεδονίας και της Θράκης και ο έλεγχος του Αιγαίου από εκείνην σε συνδυασμό με τον έλεγχο των Στενών από την Τουρκία διασφάλιζαν για τις δυνάμεις της Δύσης την επικοινωνία με την ανατολική Μεσόγειο. Για τους Αμερικανούς η Ελλάδα αποτελούσε ένα είδος ενόπλητης με την Τουρκία, αναγκαία χώρα-σύμμαχο για την αντιμετώπιση του «από Βορρά» κινδύνου. Σε αντίθεση, μάλιστα, με την προηγούμενη αντίληψή τους για την Ελλάδα, κατά το Μάρτιο του 1949, το 1951-1952 πίστευαν ότι οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις ήταν επιφορτισμένες όχι μόνο για θέματα εσωτερικής ασφάλειας αλλά και για την ανάσχεση πιθανής επίθεσης από τη Βουλγαρία ή από το σοβιετικό συνασπισμό (Ριζάς, Σ. (2008). *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*. Αθήνα: Καστανιώτης.

³⁰Βαληνάκης, Γ. (2003). *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1988*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 48.

³¹Στην ένταξη της Ελλάδας συνέβαλε η κομμουνιστική εισβολή στη Νότια Κορέα, ο εκ νέου εξοπλισμός των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, η ανάγκη πλήρους προσεταιρισμού της Τουρκίας και η αλλαγή θεώρησης του ρόλου της Ελλάδας όχι ως γέφυρας μεταξύ Ανατολής-Δύσης αλλά ως χώρου-προστάτη των νώτων της Συμμαχίας (Σβολόπουλος, Κ. (2014), 234).

εγγύηση ασφάλειας της χώρας. Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Συνθήκης του Βορειοατλαντικού συμφώνου, οι εταίροι υποχρεώνονταν να συμπράξουν με την Ελλάδα σε περίπτωση που η τελευταία δεχόταν επίθεση³².

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η Ελλάδα είχε πετύχει ένα σημαντικό βήμα στην εδραίωσή της στο Δυτικό στρατόπεδο, που για τις κυβερνήσεις της περιόδου αποτελούσε βασική προτεραιότητα. Συμμετέχοντας σε ένα συνασπισμό με άλλες σημαντικές δυτικές δυνάμεις και μέριμνα για τις αμυντικές ανάγκες της, η χώρα είχε πια τη δυνατότητα χωρίς περισπασμούς να επιδοθεί στην οικονομική ανασύνταξή της. Το τελευταίο βασίστηκε στην ελπίδα μείωσης των κρατικών δαπανών λόγω ένταξης στη Συμμαχία και αύξησης από την άλλη της ήδη παρεχόμενης αμερικανικής βοήθειας με ταυτόχρονη κατασκευή έργων υποδομής προς εξυπηρέτηση της Συμμαχίας, τα οποία η Ελλάδα θα ελάμβανε ως αντάλλαγμα για τη διάθεση των χερσαίων και αεροναυτικών δυνάμεών της στο NATO. Η Ελλάδα έβλεπε την ένταξη στο NATO ως αφετηρία για την παροχή βοήθειας από τους συμμάχους, εκτός από το στρατιωτικό, στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο³³.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, οπότε και σημειώθηκε το τέλος της άμεσης και μονομερούς εξάρτησης από τις ΗΠΑ, η Ελλάδα έκανε στροφή προς τη Δυτική Ευρώπη, η οποία άλλωστε αποτελούσε παραδοσιακά τον κεντρικό προσανατολισμό της σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής³⁴. Η μεγάλη ευκαιρία θα ερχόταν με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.

³²Στεφανίδης, Ι. (2021). *Ψυχρός Πόλεμος*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, σ. 175.

³³Iatrides, J. (2018). Αμερικανικές παρεμβάσεις στην Ελλάδα του πρώτου Ψυχρού Πολέμου: Η αναζήτηση του «ισχυρού ανδρός» και η «λύση Παπάγου». Στο Ν. Μαραντζίδης, Ι. Μιχαηλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος: επεκτείνοντας τις ερμηνείες* (σσ. 19-48). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 44.

³⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η ευρωπαϊκή επιλογή του Βενιζέλου, τόσο με την Πανευρώπη (1923) όσο και με τη θετική του στάση απέναντι στην Πρόταση Μπριάν για τη δημιουργία Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης (1929-1930). Βλ. Stefanidis I. (2006). *Reconstructing Greece as a European State. Venizelos Last Premiership, 1928-1930*. In Kitromilides P. (Ed.). *Eleftherios Venizelos: The Trials of a Statesmanship* (p. 251-272). Edinburgh: Edinburgh University Press.

1.2. ΟΚΤΑΕΤΙΑ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ: ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.2.1. Οι Εσωτερικές Συνθήκες

Μετά το θάνατο του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου ο οποίος οδήγησε το κόμμα του Ελληνικού Συναγερμού σε εκλογική νίκη-θρίαμβο έναντι των κεντρώων κομμάτων στις εκλογές της 16ης Νοεμβρίου 1952 και στο σχηματισμό της πρώτης μονοκομματικής κυβέρνησης στην Ελλάδα μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1941-1945) και τον Εμφύλιο (1946-1949) που ακολούθησε με τις οδυνηρές για την Ελλάδα συνέπειες, ο βασιλιάς Παύλος προέβη στην ανάθεση της πρωθυπουργίας στον Κωνσταντίνο Καραμανλή³⁵. Η πρωθυπουργοποίηση του υπουργού Δημοσίων Έργων καθ' όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τον Παπάγο και τον ΕΣ, δεν ήταν άσχετη με την ιδιαίτερη προβολή που είχε αποκτήσει ως δραστήριος, επιτυχημένος και νέος σε ηλικία πολιτικός στον οποίο, μάλιστα, εναποτέθηκαν οι ελπίδες αναδιοργάνωσης του κόμματος το οποίο -και λόγω της ασθένειας του Παπάγου- είχε ανάγκη ανανέωσης³⁶. Η επιλογή Καραμανλή, η οποία αρχικά σχεδιάστηκε από το βασιλιά Παύλο ως προσωρινή μεταβατική λύση, έλαβε τελικά «εσπευσμένο» χαρακτήρα δεδομένων των πολιτικών εξελίξεων όσον αφορά στο Κυπριακό ζήτημα³⁷.

³⁵Παπαχελάς, Α. (2017). *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*. Αθήνα: Εστία, σ. 51.

³⁶Επιπλέον, ο Καραμανλής δεν είχε υποστεί τη φθορά των δύο άλλων επικρατέστερων υποψήφιων διεκδικητών της ηγεσίας του Συναγερμού. Μάλιστα, το κύρος του Στεφανόπουλου, ο οποίος είχε αποκτήσει προβάδισμα έναντι του Κανελλόπουλου, είχε δεχτεί πλήγμα εξαιτίας των Σεπτεμβριανών του 1955 στην Κωνσταντινούπολη και την αποτυχία εγγραφής του Κυπριακού στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

³⁷Πιο συγκεκριμένα, η απόρριψη από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) της ελληνικής προσφυγής για το Κυπριακό, η οποία δεν εγγράφηκε ούτε στην ημερήσια διάταξη, η αρνητική στάση που τήρησαν οι συμμαχικές χώρες -εξαιρέσει της Ισλανδίας-, η ανάπτυξη έντονων αντιβρετανικών και αντιαμερικανικών αισθημάτων, η ίδια η ασθένεια του πρωθυπουργού, ο οποίος δεν εμφάνιζε σημάδια ανάκαμψης, γεγονός που επηρέαζε τόσο την κατάσταση στο κόμμα του ΕΣ όσο και τη λειτουργία της κυβέρνησης, η έναρξη του αγώνα της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ), η πρωτοβουλία της Μεγάλης Βρετανίας για σύγκληση Τριμερούς Διάσκεψης για το Κυπριακό με συμμετοχή Ελλάδας-Τουρκίας-Βρετανίας στο Λονδίνο και τα Σεπτεμβριανά γεγονότα της 6ης Σεπτεμβρίου στην Κωνσταντινούπολη, οδήγησαν στην αιφνιδιαστική απόφαση του βασιλιά να αναθέσει την πρωθυπουργία στον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Την πρωθυπουργοποίηση Καραμανλή ανέμενε και ο αμερικανικός παράγοντας, όπως διαμήνυε ο αρχηγός της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA) Άλλαν Ντάλλες στον αδελφό του Υπουργό Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ) Τζον Φόστερ Ντάλλες³⁷. Την εικόνα του Ατλαντιστή πολιτικού ο Καραμανλής φιλοτέχνησε με αφορμή το Κυπριακό, αφού διαφοροποιήθηκε από την κυβέρνηση του

Η διακυβέρνηση της χώρας στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή σήμανε τη στροφή της Ελλάδας από την προσπάθεια της ανοικοδόμησης μετά το πέρας του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου στην επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης³⁸. Η ανάπτυξη, άλλωστε, ήταν και το βασικό αίτημα που πρότασε η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ), το νέο πολιτικό κόμμα που ίδρυσε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στις 19 Φεβρουαρίου 1956³⁹. Η ΕΡΕ σηματοδότησε το ανανεωμένο πνεύμα που πρέσβευε ο νέος πρωθυπουργός που διαδέχθηκε τον Παπάγο και φιλοδοξούσε να κομίσει στη χώρα μία αναγεννητική ορμή. Ένα κόμμα που διαδέχθηκε το Συναγερμό με διαφορετική, όμως, ηγετική ομάδα, η οποία εμφορούνταν από ριζοσπαστικά αιτήματα⁴⁰. Έχοντας ως αρωγό το ριζοσπαστικό στοιχείο του νέου κόμματος και πολιτικά πρόσωπα που εξέφραζαν καινοτόμες ιδέες, ο Καραμανλής ήταν ο πρώτος πρωθυπουργός που κυβέρνησε την Ελλάδα για οκτώ συνεχή χρόνια⁴¹.

Αμέσως μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας έθεσε ως στόχο την εκπόνηση ενός σχεδίου το οποίο θα συνδύαζε τη συνέχιση της νομισματικής σταθερότητας με την οικονομική ανάπτυξη. Πρωταρχικός στόχος του πρωθυπουργού ήταν η αύξηση του εθνικού εισοδήματος το οποίο θα επιτυγχανόταν με την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας και τις παραγωγικές επενδύσεις. Μέσω αυτού του προγράμματος θα καθίστατο δυνατή η δίκαιη κατανομή του εθνικού εισοδήματος και η αντιμετώπιση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης⁴². Για την υποβοήθηση του μακροπρόθεσμου οικονομικού σχεδιασμού ο πρωθυπουργός συγκρότησε Συμβούλιο Προγράμματος με επικεφαλής τον Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας Ξενοφώντα Ζολώτα αλλά και ειδική οικονομική επιτροπή. Για την επίτευξη των σχεδίων του πρωθυπουργού αποφασίστηκε η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων των νομαρχών. Έργα υποδομής τα οποία αφορούσαν τη βελτίωση του οδικού δικτύου και

Συναγερμού, θεωρώντας την επίκληση της βοήθειας της αμερικανικής κυβέρνησης απαραίτητη για την έξοδο του εθνικού ζητήματος από το αδιέξοδο. (Βλ. Νικολακόπουλος, Η. (2000). Από το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου έως την άνοδο της Ένωσης Κέντρου. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (τ. ΙΣΤ'): (σ. 172-207). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 194).

³⁸ Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*. Αθήνα: Πατάκης, 56.

³⁹ Μινώτου, Μ. (2019), 157.

⁴⁰ Χατζηβασιλείου, Ε. (2022). *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 327.

⁴¹ Μινώτου, Μ. (2019), 157.

⁴² Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 345.

τις λιμενικές εγκαταστάσεις, εγγειοβελτιωτικά έργα για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα με παράλληλη ενίσχυση της Αγροτικής Τράπεζας, ίδρυση της Κεντρικής Λαχαναγοράς Αθηνών και ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων με χώρες του ανατολικού μπλοκ αποτέλεσαν μόνο ένα μέρος των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών της πρώτης κυβέρνησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή⁴³.

Αυτό, όμως, που ήταν σταθμός στο οικονομικό πρόγραμμα των κυβερνήσεων Καραμανλή ήταν η εκπόνηση για πρώτη φορά στην Ελλάδα ενός προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης με μακροπρόθεσμο χαρακτήρα το οποίο στόχευε αφενός στη σταθεροποίηση της συντελεσθείσας οικονομικής προόδου και αφετέρου στην αντιμετώπιση του διαφαινόμενου ανταγωνισμού εν όψει της διάθεσης των ελληνικών προϊόντων αλλά και τη δημιουργία της ΕΟΚ στην οποία συμμετείχαν ισχυρά από οικονομικής άποψης κράτη με τα οποία η μικρή Ελλάδα όφειλε να συνεργαστεί αν ήθελε να επιζήσει. Η ΕΟΚ εξάλλου ήταν για την Ελλάδα ο μόνος υπερεθνικός οργανισμός τον οποίο μπορούσε να προσεγγίσει ρεαλιστικά, εφόσον άλλοι οργανισμοί, όπως η ΕΚΑΧ και η ΕΖΕΣ, «αφορούσαν χώρες με βαρεία βιομηχανία»⁴⁴. Γι' αυτό το λόγο, στο τέλος της δεκαετίας του 1950 και συγκεκριμένα το 1958 η κυβέρνηση Καραμανλή ίδρυσε το Κέντρο Οικονομικών Ερευνών για τη μεθοδικότερη διαχείριση των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών⁴⁵. Σε αυτό πρόεδρος το 1960 τοποθετήθηκε ο καθηγητής στις ΗΠΑ Ανδρέας Παπανδρέου. Ο πενταετής οικονομικός σχεδιασμός της κυβέρνησης, που εμπεριείχε και πολιτικές στοχεύσεις με πρωταρχική τη Σύνδεση της Ελλάδας με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ακολουθήθηκε από πενταετή προγράμματα στο βιομηχανικό, γεωργικό, διοικητικό και τουριστικό τομέα⁴⁶. Παρά ταύτα, επειδή όλα όσα έγινα δεν επαρκούσαν, η πρωτοβουλία της Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή

⁴³Για την ανάπτυξη της βιομηχανίας και υπό την επίδραση του Παναγή Παπαληγούρα, αρμόδιου του τομέα βιομηχανίας, θεσπίστηκε η ενοποίηση κάτω από την ομπρέλα της ΔΕΗ όλων των κατά τόπους εταιρειών παραγωγής και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας αλλά και ενιαίου τιμολογίου που κατέστησε φθηνότερη την ενέργεια για τις απομακρυσμένες περιοχές και βελτίωσε το επίπεδο ζωής των κατοίκων.

⁴⁴Χάλκος, Ι. (2018). ΝΑΤΟ και ψυχροπολεμικός εκσυγχρονισμός: Η ελληνική περίπτωση, 1953-1961. Στο Ν. Μαραντζίδης, Ι. Μιχαλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου, (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος: επεκτείνοντας τις ερμηνείες* (σσ. 49-60). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 52.

⁴⁵Καζάκος, Π., (2000). Η ελληνική οικονομία, 1949-1967: Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣτ': *Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974* (σσ. 223-237). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 229.

⁴⁶Στο ίδιο, σ. 355.

ευθυγραμμιζόταν με την αναγκαιότητα διεύρυνσης της ελληνικής οικονομίας μέσω της προσδοκώμενης ανταγωνιστικότητας που θα επιδίωκε η Ελλάδα και οι επιχειρήσεις της⁴⁷. Όταν η Ελλάδα βρέθηκε στο κατώφλι της Σύνδεσης με την ΕΟΚ, είχε ήδη διανύσει μια πορεία στον οικονομικό τομέα τέτοια που κέρδισε τη λαϊκή εμπιστοσύνη, όπως κατέδειξε η διάθεση των πολιτών για αποταμίευση την οποία διασφάλισε η σταθεροποίηση του νομίσματος.

1.2.2. Εξωτερική πολιτική: οι νέες ισορροπίες στο δυτικό στρατόπεδο

Με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή δεν παρατηρήθηκε ουσιαστική απόκλιση στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Επιθυμούσε τη στενή συνεργασία των μελών του ΝΑΤΟ σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, αφού η Ατλαντική Συμμαχία εμφορούταν από τα ιδεώδη της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Ο Έλληνας πρωθυπουργός επιδίωκε την αρωγή των συμμάχων, για την ταχεία οικονομική ανάπτυξη. Δεδομένης, μάλιστα, της αδυναμίας αφενός παρακολούθησης από την Ελλάδα της βιομηχανικής ανάπτυξης της Δύσης και αφετέρου της συμμετοχής της χώρας στην ευρωπαϊκή ενοποίηση, το «καραμανλικό» επιτελείο έβλεπε το ΝΑΤΟ ως οργανισμό επίτευξης της ένωσης που θα ωφελούσε τη χώρα⁴⁸. Ωστόσο, η συνεργασία των συμμάχων σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, πέραν της κάλυψης απέναντι στη σοβιετική πολιτική, δεν κατέστη εφικτή. Έτσι, η φιλοατλαντική πολιτική του Καραμανλή δε δοκίμασε τα ακραία όριά της, αφού σε μείζονα ζητήματα διαφοροποιήθηκε από το ΝΑΤΟ⁴⁹ και δε δίστασε να εκφράσει την ανεξάρτητη θέση της χώρας⁵⁰. Έτσι, η ευρωπαϊκή επιλογή

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 233.

⁴⁸ Χάλκος, Ι. (2018), 52.

⁴⁹ Στην περίπτωση της εθνικοποίησης από τον Αιγύπτιο Πρόεδρο Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ της Διώρυγας του Σουέζ λόγω της αντίθεσης ΗΠΑ-Αιγύπτου όσον αφορά τη χρηματοδότηση του φράγματος του Ασσουν, αρνήθηκε τη συμμετοχή της Ελλάδας στην πολυμερή διάσκεψη του Λονδίνου, αντιλαμβανόμενη το ρήγμα στις σχέσεις της Ελλάδας με τις αραβικές χώρες και τις συνέπειες της συμμετοχής της στη θέση των Ελλήνων που ζούσαν στην Αίγυπτο. Ωστόσο, αυτή της η διαφοροποίηση δεν την έστρεψε στην αγκαλιά του άλλου στρατοπέδου και γι' αυτό αρνήθηκε την πρόσκληση του Ρουμάνου πρωθυπουργού Σ. Στόικα (Chivu Stoica) τον Σεπτέμβριο του 1957 για τη συμμετοχή της Ελλάδας σε διαβαλκανική συνάντηση κορυφής η οποία θα κατέληγε στη σύναψη Συμφώνου Φιλίας, Συνεργασίας και μη Επιθέσεως.

⁵⁰ Χαρακτηριστικά παραδείγματα τούτου ήταν η υπερψήφιση, τον Φεβρουάριο του 1957, της πρότασης των αραβασιατικών χωρών για την αυτοδιάθεση του λαού της Αλγερίας, η συμμετοχή στην τριμερή διάσκεψη Ελλάδας-Γιουγκοσλαβίας-Αιγύπτου του Μπριόνι αλλά και η έκφραση αντιρρήσεων στο Συμβούλιο του ΝΑΤΟ σχετικά με την παρέμβαση των Συμμάχων στο Λίβανο τον Ιούλιο του 1958. Η απόκλιση, βέβαια, της Ελλάδας από τη Βορειοατλαντική Συμμαχία σημειώθηκε εντονότερη στο κύριο

ήταν μονόδρομος για την κυβέρνηση Καραμανλή που επιχείρησε μέσω του προσανατολισμού προς την ΕΟΚ να αναπτύξει οικονομικές και πολιτικές σχέσεις και συμμαχίες που θα ικανοποιούσαν τις πολύπλευρες ανάγκες της Ελλάδας τις οποίες το ΝΑΤΟ αδυνατούσε να εκπληρώσει αλλά που η ένταξη σε αυτό διευκόλυνε την ευρωπαϊκή επιλογή ως στενά συνυφασμένη με το γενικότερο δυτικό προσανατολισμό της χώρας⁵¹.

Προς την ίδια κατεύθυνση, της περαιτέρω ενσωμάτωσης της Ελλάδας στο δυτικό κόσμο ευρύτερα αλλά και ως ένα βήμα για τη σύνδεση με την ΕΟΚ ειδικότερα, λειτούργησε η εδραίωση των διμερών ελληνοαμερικανικών σχέσεων στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 με τη συμφωνία για εγκατάσταση στην Ελλάδα «αμερικανικών βάσεων» η οποία βέβαια είχε υπογραφεί στις 12 Οκτωβρίου 1953 κατόπιν πρότασης του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου⁵². Η ελληνική κυβέρνηση θεώρησε την εγκατάσταση των βάσεων ως έμπρακτη εκδήλωση του νατοϊκού ενδιαφέροντος για την ασφάλεια του ελληνικού εδάφους και ως απόδειξη της σπουδαίας θέσης που η χώρα κατείχε στα σχέδια άμυνας του ΝΑΤΟ, ενώ απέρρεαν και οικονομικά κέρδη από τη συμφωνία δεδομένης της ανάγκης επιστημονικού προσωπικού και εργατικών χεριών για την οικοδόμηση των απαραίτητων έργων. Μάλιστα, το αρνητικό καθεστώς της ετεροδικίας που πυροδότησε την εμφάνιση αντιαμερικανικών αισθημάτων⁵³ η κυβέρνηση Καραμανλή το 1957 το τροποποίησε. Οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις έδωσαν ώθηση στη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ, εφόσον η Κοινότητα, αποδεχόμενη τη σφαιρική θεώρηση των προβλημάτων που υιοθετούσαν οι ΗΠΑ, συναινούσε στην επιθυμία τους για άνοιγμα του νεότευκτου ευρωπαϊκού οργανισμού στη νοτιοανατολική Μεσόγειο ως ανάχωμα στη σοβιετική επιρροή⁵⁴, πραγματικότητα την οποία εξυπηρετούσε η Ελλάδα λόγω γεωγραφικής θέσης της. Ωστόσο, παράλληλα με τον αντιαμερικανισμό, προς την ίδια κατεύθυνση της ευρωπαϊκής επιλογής, συνέτεινε η επιθυμία των

εθνικό ζήτημα της περιόδου, εκείνο της Κύπρου. Ο Έλληνας πρωθυπουργός στην προοπτική μονομερούς εφαρμογής του «σχεδίου Μακμύλλαν» απείλησε με αναθεώρηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. (Βλ. Σβολόπουλος, Κ. (2000). Η διεθνής θέση της Ελλάδας, 1955-1967. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣτ': *Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974* (σσ. 247-265), Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών).

⁵¹Χαρίτος, Σ. (1981). *Ελλάδα-ΕΟΚ 1959-1979*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 19.

⁵²Σβολόπουλος, Κ. (2000), 236.

⁵³Στεφανίδης, Ι. (2021), 181.

⁵⁴Χαρίτος, Σ. (1981), 20.

κυβερνήσεων να απαγκιστρωθούν από τη μονομερή εξάρτηση από τις ΗΠΑ, των οποίων η οικονομική βοήθεια ήταν διαρκώς μειούμενη. Γι' αυτό το λόγο, η εύρεση της εναλλακτικής λύσης της Ευρώπης, δρομολογήθηκε μέσω των οικονομικών συμφωνιών που συνάφθηκαν με τη Δυτική Γερμανία οι οποίες συνετέλεσαν στην ταχεία ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας⁵⁵.

Το Κυπριακό ζήτημα, με τη σειρά του, συνέβαλε σημαντικά στην επιλογή της ΕΟΚ από τον Καραμανλή, παρόλο που, αρχικά, δυσχέρανε την προσήλωση της χώρας στην τροχιά της οικονομικής ανάπτυξης και της σταθεροποίησής της στο δυτικό πολιτικό και οικονομικό σύστημα και μολονότι την έφερε σε σύγκρουση με ένα σημαντικό παράγοντά του, τη Μεγάλη Βρετανία, στη σφαίρα επιρροής της οποίας βρισκόταν έως το τέλος του πολέμου η Ελλάδα. Η επαναπροσέγγιση του Κυπριακού υπό το πρίσμα της συμβιβαστικής διάθεσης και της έκκλησης Καραμανλή στις ΗΠΑ για μεσολάβηση απέδωσε καρπούς το 1957, με τη δέσμευση συμπαράστασης του προέδρου Αϊζενχάουερ στο ζήτημα της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ και την προσδοκία επίλυσης του ζητήματος σύμφωνα με τις αρχές του Διεθνούς Οργανισμού και με την προοπτική της ανεξαρτησίας της Κύπρου προς αποφυγή της διχοτόμησης την οποία πρότεινε με προφανή εκβιαστική διάθεση η Μεγάλη Βρετανία⁵⁶. Το 1958 η τρίτη κυβέρνηση που σχημάτισε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής βρέθηκε μπροστά στις νέες συμπληγάδες του Κυπριακού, τις ενδοκοινοτικές συγκρούσεις Ελληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων και το σχέδιο του Βρετανού πρωθυπουργού Χάρολντ Μακμίλλαν (Harold Macmillan) που ισοδυναμούσε με την άσκηση διοίκησης στην Κύπρο ταυτόχρονα από Ελλάδα, Τουρκία και Βρετανία. Μετά εν τέλει την υπογραφή των συμφωνιών του Λονδίνου στις 17-19 Φεβρουαρίου 1959 και την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Κύπρου ο Κωνσταντίνος Καραμανλής αφοσιώθηκε στη μεγάλη επιλογή της Σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Το κλίμα, ωστόσο, της αντιπαράθεσης της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία, που διαμορφώθηκε με αφορμή το Κυπριακό ζήτημα, αντιπαράθεση την οποία όξυνε η βίαιη συμπεριφορά των αγγλικών δυνάμεων στην Κύπρο, ήταν ένας επιπλέον παράγοντας -πέραν του οικονομικού- που απομάκρυνε την Ελλάδα από την επιλογή

⁵⁵Μινώτου, Μ. (2019), 165.

⁵⁶Νικολακόπουλος, Η. (2023). *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 220.

της ΕΖΕΣ, στην οποία κυρίαρχο ρόλο διαδραμάτιζε η Αγγλία, και την οδήγησε πιο κοντά στην ΕΟΚ⁵⁷.

⁵⁷ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. αντίστοιχο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

2.1. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΔΕΑ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΟΚ

2.1.1. Σταθμοί στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Η ιδέα της ενοποίησης της Ευρώπης δε γεννήθηκε αίφνης και για πρώτη φορά μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά αποτέλεσε θέμα συζήτησης των ανώτερων πολιτικών και κοινωνικών κύκλων στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Πρωτεργάτης αυτής της ιδέας με τη δράση του υπήρξε ο αυστροουγγρικής καταγωγής διπλωμάτης Richard Coudenhove-Kalergi ο οποίος οραματίστηκε και θεμελίωσε την Πανευρωπαϊκή Ένωση το 1920. Στην ίδια λογική κινήθηκε και ο Γάλλος Υπουργός των Εξωτερικών Aristide Briand με το ομώνυμο Σχέδιο για την Ένωση της Ευρώπης το οποίο εκφράστηκε το 1929. Όσον αφορά τα ελληνικά πράγματα το βλέμμα προς την Ευρώπη ήταν ήδη στραμμένο από την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού⁵⁸. Εξάλλου, με τις ιδέες του Aristide Briand συντάχθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατά την τελευταία πρωθυπουργία του 1929-1932 αλλά και οι Έλληνες πρωθυπουργοί Εμμανουήλ Τσουδερός και Γεώργιος Παπανδρέου οι οποίοι αντιμετώπιζαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως μέσω ανάσχεσης του πολέμου στην Ευρώπη⁵⁹.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση, όμως, κατέστη αναγκαία συνθήκη λίγο αργότερα. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο η Ευρώπη είχε υποστεί τεράστιες καταστροφές σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε τα ισχυρά έως τότε ευρωπαϊκά κράτη δεν μπορούσαν να αναλάβουν πρωτεύοντα ρόλο αντίστοιχο με αυτόν που είχαν προπολεμικά. Μάλιστα, η διαίρεση του κόσμου αλλά και της ίδιας της Ευρώπης σε δύο αντίπαλους κόσμους σε ιδεολογικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο, καθορισμένους από τις υπερδυνάμεις των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, κατέστησε την ευρωπαϊκή ήπειρο ακόμη πιο αδύναμη, πολύ περισσότερο μάλιστα εάν εξακολουθούσαν τα κράτη της τη

⁵⁸Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 365.

⁵⁹Μινώτου, Μ. (2019), 130.

μεμονωμένη δράση τους⁶⁰. Αυτή η διχοτόμηση της Ευρώπης, με τις δυτικές χώρες στο πλευρό των ΗΠΑ και τις ανατολικές στη σφαίρα επιρροής της ΕΣΣΔ, έκανε σιγά-σιγά επιτακτική αφενός την αντιμετώπιση των προβλημάτων «πρώτης ανάγκης», της ανοικοδόμησης δηλαδή της κατεστραμμένης από τον πόλεμο ηπείρου, και αφετέρου την προσπάθεια ενοποίησής της για την αποτροπή ενός νέου πολέμου.

Για την αντιμετώπιση, λοιπόν, των οικονομικών αναγκών της ανασυγκρότησης εκπονήθηκε το αμερικανικής έμπνευσης σχέδιο Marshall με το οποίο παρασχέθηκε οικονομική βοήθεια στις κατεστραμμένες οικονομίες των χωρών της Δυτικής Ευρώπης διαμορφώνοντας ένα κοινό σημείο αναφοράς και ιδεολογίας μεταξύ τους. Η εξαγγελία του σχεδίου Marshall έθεσε επί τάπητος την επίτευξη οικονομικής συνεργασίας ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη για την τελεσφόρα διαχείριση των αμερικανικών κονδυλίων βοήθειας. Στόχος, άλλωστε, των ΗΠΑ αποτέλεσε η ιδέα της πολιτικής ενοποίησης και οικονομικής ενδυνάμωσης της Ευρώπης ως αποτελεσματικού μέσου ανάσχεσης της κομμουνιστικής επιρροής της όμορης ΕΣΣΔ. Προς αυτή την κατεύθυνση συνετέλεσε η αδιατάρακτη μέριμνα της ατλαντικής υπερδύναμης για την στρατιωτική και οικονομική ενίσχυση του δυτικού τμήματος της Γερμανίας την οποία θεωρούσαν χώρα-κλειδί για την ανάπτυξη της Δυτικής Ευρώπης εν γένει, λαμβανομένης, ασφαλώς, υπόψη της επιθυμίας των ΗΠΑ για μείωση της στρατιωτικής βοήθειας που με δικά τους κονδύλια παρείχαν στην Ευρώπη μέσω της Γερμανίας⁶¹. Αυτό το στρατηγικό πλάνο των ΗΠΑ, το γνωστό ως Marshall Plan, θα μπορούσε να υλοποιηθεί καλύτερα μέσω ενός οργανισμού. Έτσι, ιδρύθηκε ο ΟΕΟΣ στις 16 Απριλίου 1948, η πρώτη ουσιαστικά κίνηση οικονομικής ανάκαμψης και ανοικοδόμησης, οργανισμός που ενίσχυσε το πνεύμα συνεργασίας των κρατών, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Ελλάδα⁶². Ο ΟΕΟΣ είχε ως αποστολή την εδραίωση συνεργασίας και πνεύματος αλληλεγγύης μεταξύ των συμμετεχόντων σε αυτόν χωρών που από τη μια πλευρά αποτελούσε προαπαιτούμενο για την εκταμίευση κονδυλίων με το Marshall Plan και από την άλλη πλευρά θα καθιστούσε την εξωτερική βοήθεια αχρείαστη μελλοντικά, ενώ ελήφθη πρόνοια για την άσκηση μιας

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 104.

⁶¹ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ, Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ. Οι διαπραγματεύσεις μέσα από το αρχείο του Ιωάννη Πεσμαζόγλου. Εισαγωγή: Ειρήνη Καραμούζη, σ. 21.

⁶² Μινώτου, Μ. (2019), 110.

οικονομικής πολιτικής που δε θα έβλαπτε τα συμφέροντα των χωρών-μελών του ΟΕΟΣ. Το τελευταίο ήταν, εξάλλου, απαραίτητο για την άρση της απόστασης που χώριζε τις οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης μεταπολεμικά⁶³. Μάλιστα, το άρθρο της ιδρυτικής συνθήκης του ΟΕΟΣ, πρόδρομου του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), προέβλεπε τη δημιουργία ζωνών ελεύθερων συναλλαγών ανάμεσα στα συμμετέχοντα κράτη, προγραμματίζοντας την τελωνειακή ένωση Βελγίου, Ολλανδίας και Λουξεμβούργου και μελλοντικά της ΕΟΚ και της ΕΖΕΣ⁶⁴.

Επόμενος σταθμός και αποφασιστικό βήμα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση υπήρξε η διακήρυξη του Γάλλου Υπουργού των Εξωτερικών Robert Schuman στις 9 Μαΐου 1950. Εκκινούμενος από το όραμα του Γάλλου Γενικού Επιτρόπου του Εθνικού Συμβουλίου Οικονομικού Σχεδιασμού Jean Monnet, προέβη στην πρόταση για την ένταξη της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα της Γερμανίας και της Γαλλίας υπό έναν υπερεθνικό ισχυρό οργανισμό, την «Ανώτατη Αρχή». Ο Γερμανός Καγκελάριος Konrad Adenauer υποδέχθηκε με χαρά το Σχέδιο Σούμαν, όπως έπραξαν και η Ιταλία και οι χώρες της Benelux. Έτσι, στις 18 Απριλίου 1951 έγινε το επόμενο μεγάλο βήμα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, οπότε και ιδρύθηκε η ΕΚΑΧ. Η σημασία της ΕΚΑΧ ήταν τεράστια, καθώς μέσω της ίδρυσής της επισφραγίστηκε η άρση της ψυχρότητας των γαλλογερμανικών σχέσεων ενώ για την εύρυθμη λειτουργία της μεταβιβάστηκε μέρος της εθνικής κυριαρχίας των κρατών σε υπερεθνικά όργανα. Εκ των πραγμάτων, ωστόσο, ήταν ανέφικτη η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΚΑΧ, στην οποία είχαν ενταχθεί χώρες με βαριά βιομηχανία⁶⁵.

Όταν, όμως, η ελπίδα ότι η ΕΚΑΧ θα μπορούσε να αποτελέσει το χώρο μιας ουσιαστικότερης ευρωπαϊκής ενοποίησης διαψεύστηκαν έγινε σαφές ότι για να επιτευχθεί η πολιτική ένωση των χωρών της Δυτικής Ευρώπης ήταν αναγκαία η σφυρηλάτηση στενότερων οικονομικών σχέσεων. Γι' αυτό το λόγο τα έξι κράτη που συναποτελούσαν την ΕΚΑΧ με πρωτοστάτη τον Βέλγο Υπουργό των Εξωτερικών Paul-Henri Spaak εξέφρασαν την ανάγκη για βαθύτερη ενοποίηση. Έτσι, υπογράφηκε το 1957 η Συνθήκη της Ρώμης, η ληξιαρχική πράξη γέννησης της ΕΟΚ.

⁶³Στο ίδιο, σ.112.

⁶⁴Στο ίδιο, σ. 112.

⁶⁵Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 367.

Αυτή πήρε τη μορφή τελωνειακής ένωσης των έξι κρατών-μελών της ΕΚΑΧ, ενώ ιδρύθηκε και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (Euratom)⁶⁶. Με τη Συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας καταργήθηκαν οι εμπορικοί δασμοί και οι ποσοτώσεις και άρχισε η διαμόρφωση κοινής πολιτικής στις μεταφορές και τον αγροτικό τομέα, ενώ εκφράστηκε η θέση για την ανάγκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών των κρατών-μελών σε χρηματοδότηση. Ταυτόχρονα, ένα υπερεθνικό πλαίσιο από οργανισμούς αποκτούσε ρυθμιστικό ρόλο απέναντι στις επιμέρους κυβερνήσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο Υπουργών, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποκτούσαν ιδιαίτερα σημαίνοντα ρόλο με τις αρμοδιότητες που τους διαμοιράστηκαν⁶⁷.

2.1.2. Ελλάδα και ΕΟΚ

Η ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης εμπεριείχε δύο σημαντικότερα άρθρα, το Άρθρο 237⁶⁸ για την ένταξη και το Άρθρο 238⁶⁹ για τη σύνδεση, τα οποία άνοιγαν τις πύλες εισόδου και για άλλα κράτη. Με τα άρθρα αυτά η ΕΟΚ αποδείκνυε ότι δεν αποτελούσε ένα κλειστό λόμπι ισχυρών κρατών απρόθυμο για την ένταξη νέων κρατών. Όταν, λοιπόν, ναυάγησε το σχέδιο της μεγάλης ΕΖΕΣ με τη συμμετοχή

⁶⁶ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ, Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ. Οι διαπραγματεύσεις μέσα από το αρχείο του Ιωάννη Πεσμαζόγλου, Εισαγωγή: Ειρήνη Καραμούζη, σ. 24.

⁶⁷ Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες, παρά το γεγονός ότι, σε σύγκριση με τη «μεγάλη αδερφή» τους —το Συμβούλιο της Ευρώπης—, αναδείχθηκαν αρχικά αρκετά περιορισμένοι ως οργανισμοί, τόσο ως προς το πεδίο δραστηριότητάς τους —αμιγώς οικονομικό— όσο και ως προς τα μέλη τους —έξι ιδρυτικά κράτη-μέλη, χάρη στον εξελικτικό χαρακτήρα τους έτειναν όχι μόνο να εμβαθύνουν σε έναν αυξανόμενο αριθμό πεδίων, αλλά και να διευρυνθούν σταδιακά, ενώ παράλληλα υπήρξαν οι πρώτοι οργανισμοί, που βασίστηκαν στην υπερεθνική ολοκλήρωση. (<https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/d5906df5-4f83-4603-85f7-0cab24b9fe1/7550d654-18b4-4e04-86d1-9bd3a8dddf5a>. (Πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2024).

⁶⁸«Άρθρο 237. Κάθε ευρωπαϊκό Κράτος δύναται να ζητήσει να γίνει μέλος της Κοινότητας. Απευθύνει την αίτησή του στο Συμβούλιο, το οποίο αποφαινεται ομοφώνως αφού λάβει τη γνώμη της Επιτροπής. Οι όροι της προσχωρήσεως και οι προσαρμογές στην παρούσα συνθήκη που καθίστανται αναγκαίες αποτελούν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των Κρατών-μελών και του αιτούντος Κράτους. Η συμφωνία αυτή υπόκειται στην κύρωση εκ μέρους όλων των συμβαλλομένων κρατών κατά τους συνταγματικούς τους κανόνες». (Χαρίτος, Σ. (1981), 28)

⁶⁹«Άρθρο 238. «Η Κοινότης δύναται να συνάψει με τρίτο κράτος, με ένωση κρατών ή με διεθνή οργανισμό συμφωνίες που συνιστούν σύνδεση η οποία συνεπάγεται αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις, κοινή δράση και ειδικές διαδικασίες. Οι συμφωνίες αυτές συνάπτονται από το Συμβούλιο ομοφώνως, κατόπιν διαβουλεύσεως με την Συνέλευση. Όταν οι συμφωνίες αυτές συνεπάγονται τροποποιήσεις της παρούσης συνθήκης, οι τροποποιήσεις αυτές πρέπει να αποφασισθούν προηγουμένως κατά την διαδικασία του άρθρου 236» (Στο ίδιο, 28).

δεκαέξι (16) κρατών της Δυτικής Ευρώπης, στις διαπραγματεύσεις για την ίδρυση της οποίας συμμετείχε και η Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση προτίμησε τη σύνδεσή της με την ΕΟΚ των έξι κρατών έναντι της μικρής ΕΖΕΣ των επτά κρατών υπό την ηγεσία του Ηνωμένου Βασιλείου⁷⁰. Στην επιλογή της ΕΟΚ συνέβαλαν η ανάπτυξη των διμερών οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Δυτική Γερμανία, που είχαν αρχίσει να δρομολογούνται ήδη από το 1953 και έλαβαν περαιτέρω ολοκληρωμένη μορφή με την υπογραφή συμφωνίας το Νοέμβριο του 1958, και η βελτίωση των ελληνογαλλικών σχέσεων, κυρίως μετά την άνοδο του Ντε Γκωλ στην εξουσία⁷¹. Στην ΕΟΚ υπέβαλε και την αίτηση για Σύνδεση η Ελλάδα το 1959, δύο χρόνια μετά την ίδρυσή της, καθώς στην ΕΖΕΣ ως λιγότερο αναπτυγμένο βιομηχανικά κράτος θα βρισκόταν υπό την πίεση των ισχυρών οικονομικά χωρών⁷². Άλλωστε, στη μικρή ΕΖΕΣ όλη η μέριμνα δινόταν στα βιομηχανικά προϊόντα στα οποία η Ελλάδα υστερούσε και όχι στα αγροτικά όπου η χώρα στήριζε παραδοσιακά την παραγωγή της και επιζητούσε αγορές κατανάλωσης⁷³. Επιπλέον, η Ελλάδα αναζητούσε έναν οργανισμό ένταξης και με πολιτικά χαρακτηριστικά πέραν των οικονομικών εγγυήσεων ανάπτυξης που θα παρείχε. Αυτό, μάλιστα, διαφάνηκε από τις προσπάθειες της κυβέρνησης Καραμανλή ήδη από το 1956 στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, προκειμένου αυτός ο οργανισμός, εκτός από στρατιωτική βοήθεια, να μπορούσε να παράσχει οικονομική βοήθεια στις αδύναμες οικονομικά χώρες σε μια περίοδο που η αμερικανική βοήθεια από την κυβέρνηση Αϊζενχάουερ των ΗΠΑ εμφάνιζε αισθητή μείωση⁷⁴. Ταυτόχρονα, η έξαρση του Κυπριακού καθιστούσε την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΖΕΣ υπό την ηγεσία της Μεγάλης Βρετανίας, πέραν των οικονομικών λόγων, δύσκολη⁷⁵. Παρόλο βέβαια που σε εκείνη τη χρονική στιγμή διατυπώθηκαν ενστάσεις για τη Σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ, οι οποίες οφείλονταν στο φόβο εξαφάνισης της εγχώριας παραγωγής από τα εισαγόμενα

⁷⁰Οι σχέσεις, άλλωστε, της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία δοκίμασαν τις αντοχές τους λόγω των εξελίξεων στο Κυπριακό με την άκαμπτη στάση του υπουργού Αποικιών της Βρετανίας, τη σύλληψη και εξορία του αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις Σεϋχέλλες (9 Μαρτίου 1956), τον απαγχονισμό από τις βρετανικές δυνάμεις των Κυπρίων αγωνιστών Μιχαλάκη Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου αλλά και τους εκβιασμούς της Βρετανίας για διχοτόμηση της Κύπρου σε περίπτωση απόρριψης της λύσης της ανεξαρτησίας (Νικολακόπουλος, Η. (2023), 218-219).

⁷¹Νικολακόπουλος, Η. (2023), 254.

⁷²Καζάκος, Π. (2000), 232.

⁷³Μινώτου, Μ. (2019), 359.

⁷⁴Χάλλκος, Ι. (2018), 53.

⁷⁵Σβολόπουλος Κ. (2000), 257.

προϊόντα, ο Έλληνας διαπραγματευτής Ιωάννης Πεσμαζόγλου θεωρούσε την απομόνωση ασύμβατη με τις προσπάθειες της Ελλάδας για οικονομική ανάκαμψη αλλά και με τις ελπίδες που η διαμορφούμενη πια Κοινή Αγορά έδινε για ανάπτυξη εντός της ΕΟΚ⁷⁶. Και η προσφορά της κυβέρνησης Καραμανλή υπήρξε ακριβώς αυτή, ότι δηλαδή διακρίνοντας την απροθυμία του ΝΑΤΟ να ανταποκριθεί στο ρόλο που εκείνη επιθυμούσε και την ασύμφορη για την Ελλάδα ένταξη στην ΕΖΕΣ, έδωσε προτεραιότητα στην ευρωπαϊκή επιλογή⁷⁷. Το ελληνικό κράτος ήταν παραδοσιακά στραμμένο στην Ευρώπη. Ήδη από τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης επιθυμία των Ελλήνων ήταν η εξομοίωση με τους «λοιπούς συναδέλφους Ευρωπαίους Χριστιανούς»⁷⁸. Στο α' μισό του 20^{ου} αιώνα αυτό πραγματώθηκε με την εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου, ο οποίος ήδη από νεαρή ηλικία, ευρωπαϊστής, προσέβλεπε στην Ευρώπη ως πρότυπο⁷⁹. Η αντίληψη για την αναγκαιότητα σύσφιγξης των σχέσεων της Ελλάδας με τη Δυτική Ευρώπη αναπτύχθηκε όμως και στη συνέχεια και πιο συγκεκριμένα από τη δεκαετία του 1930. Το «Ελεύθερο πνεύμα» του Γιώργου Θεοτοκά αποτέλεσε το ιδεολογικό μανιφέστο της νέας αναδυόμενης πνευματικής ελίτ, η οποία προσέβλεπε στην Ευρώπη. Για τον Θεοτοκά η Δυτική Ευρώπη αποτελούσε έναν γνωστό κόσμο, εφόσον η Δύση αξιοποίησε δημιουργικά την ελληνική πνευματική παράδοση. Συνεπώς, η πορεία της Ελλάδας προς τη Δύση είχε στοιχεία μαθητείας της ίδιας της ύπαρξής της⁸⁰. Στη νέα πνευματική ελίτ, που αναδύθηκε αυτά τα χρόνια, όμως ανήκε και ο ευρωπαϊστής διανοούμενος Κωνσταντίνος Τσάτσος. Μια πολύπλευρη προσωπικότητα, ένας στοχαστής που

⁷⁶ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ, 28.

⁷⁷Χάλκος, Ι. (2018), 55.

⁷⁸Βλ. Κατσιαρδή-Χέρινγκ, Ό. (2012). Να εξομοιωθούμε με τους λοιπούς συναδέλφους Ευρωπαίους Χριστιανούς: Η ιδέα της Ευρώπης σε ελληνικά κείμενα στα χρόνια γύρω από την Επανάσταση του 1821. Στο Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.). *Πολιτικοί Προσανατολισμοί του Νέου Ελληνισμού* (σσ. 33-62). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

⁷⁹Βλ. Παπαδάκης Ν. (2014), «Ανιχνεύοντας την ιδεολογική ταυτότητα του Βενιζέλου», *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του. Ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές* (Αθήνα-Χανιά: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»), σσ. 11-29 / Σβολόπουλος Κ. (2014), «Ελευθέριος Βενιζέλος και Διεθνής Κοινωνία», *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του. Ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές* (Αθήνα-Χανιά: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»), σσ. 273-279.

⁸⁰Δημαράς, Κ. (1977). Ο τελεσφόρος συγκερασμός. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ': *Πνευματικός βίος και πολιτισμός από το 1913-1941* (σσ. 484-489). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 448.

θεωρούσε τον εαυτό του αντεπιστέλλον μέλος της δυτικής κοινωνίας⁸¹, και μετέπειτα στενός συνεργάτης του Κωνσταντίνου Καραμανλή, έθετε υπό ένα νέο πρίσμα, το ζήτημα τη σχέσης Ελλάδας-Δύσης. Η σκέψη του Κωνσταντίνου Τσάτσου έβλεπε προς της Ευρώπη χωρίς αμφιταλαντεύσεις. Αυτό φάνηκε και στη στάση που τήρησε για το Σύνταγμα του 1952 το οποίο θεωρούσε ότι δεν κινείτο σε ευρωπαϊκή «τροχιά» με το συντηρητισμό που απέπνεε⁸². Είναι ενδιαφέρον ότι διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην ιδρυτική διακήρυξη της ΕΡΕ, στην οποία προσχώρησε το 1956, αλλά και στο πρόγραμμα και τη χάραξη της πολιτικής του κόμματος, λαμβανομένου υπόψη ότι «το διάστημα 1956-1963 υλοποιήθηκε μία σειρά από μεταρρυθμίσεις-αιτήματα του ριζοσπαστικού φιλελεύθερου ρεύματος διατυπωμένα ήδη από τη δεκαετία του 1930: κοινωνικά μέτρα, πρόγραμμα συνολικής οικονομικής ανάπτυξης, οργάνωση του τουριστικού τομέα, συνδυάζοντας ανάπτυξη και πολιτισμό, άρα συνακόλουθα και την ταυτόχρονη εξοικείωση των Ελλήνων πολιτών με την πολιτιστική τους συνείδηση, καθώς και το πρώτο βήμα θεσμικής συμμετοχής σε μια ενωμένη Ευρώπη (Σύνδεση με ΕΟΚ, 1961)»⁸³. Μαζί με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο τάχθηκαν ιδεολογικά στον Ψυχρό Πόλεμο στο πλευρό της Δύσης δίνοντας όμως μια ξεκάθαρη προτεραιότητα στην Ευρώπη, στην οποία πίστευαν πως η Ελλάδα άνηκε οργανικά⁸⁴. Με τον ευρωπαϊστή και υπέρμαχο της φιλελεύθερης Δύσης Κωνσταντίνο Τσάτσο και τον θαυμαστή της ελεύθερης οικονομίας Ξενοφώντα Ζολώτα ο Καραμανλής είχε συναντηθεί την περίοδο της Κατοχής στη Σοσιαλιστική Ένωση του Τσάτσου η οποία τον επηρέασε σε ζητήματα οικονομικά και προσανατολισμού της χώρας στο διεθνές πεδίο βλέποντας τα πολιτικά πράγματα υπό μία ριζοσπαστική ματιά⁸⁵. Και στον Καραμανλή ο Τσάτσος είδε τον άνθρωπο της πράξης που συμπλήρωνε τις θεωρητικές και ιδεαλιστικές συλλήψεις του κύκλου του⁸⁶.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό εγχείρημα, αποτέλεσε προτεραιότητα και τελικά υλοποιήθηκε από την κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Στην

⁸¹Βλ. Τσάτσος Κ. (2000). *Λογοδοσία μιας ζωής*. Αθήνα: Εκδόσεις των Φύλων. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://www.kathimerini.gr/politics/561168577/o-konstantinos-tsatsos-proedros/>

⁸²Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 254.

⁸³<https://www.kathimerini.gr/politics/561168577/o-konstantinos-tsatsos-proedros/> (Πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2024).

⁸⁴Χατζηβασιλείου, Ε. (2022), 288.

⁸⁵Στο ίδιο, σ. 305.

⁸⁶Στο ίδιο, σ. 304.

πραγμάτωση της Σύνδεσης ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το επιτελείο που απαρτιζόταν από ριζοσπάστες τους οποίους ο πρωθυπουργός γνώρισε στο παρελθόν και μοιράζονταν κοινές ανησυχίες, όπως οι υπουργοί Συντονισμού και Εξωτερικών Αριστείδης Πρωτοπαπαδάκης και Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Ξενοφών Ζολώτας, ενώ ο Ιωάννης Πεσμαζόγλου υπήρξε ο αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας στις διαπραγματεύσεις με την ΕΟΚ. Κομβικό ρόλο, ωστόσο, στο ευρωπαϊκό εγχείρημα της Ελλάδας κατείχε και ο Παναγιώτης Παπαληγούρας, καθώς με το επιστημονικό του υπόβαθρο αποδείκνυε την ευεργετική επίδραση των μικρών κρατών, όπως η Ελλάδα, στις διεθνείς εξελίξεις και δη τις ευρωπαϊκές που ιδιαίτερα την αφορούσαν⁸⁷. Επίσημα το αίτημα για σύνδεση κατατέθηκε στις 8 Ιουνίου 1959 από την ελληνική κυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και κατόπιν επίπονων διαβουλεύσεων δύο ετών με την Κοινή Αγορά οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώθηκαν στις 30 Μαρτίου 1961⁸⁸.

Όταν η Ελλάδα έκανε την αίτηση σύνδεσης με την ΕΟΚ, επειδή οι σχέσεις της χώρας με τα δύο ισχυρά κράτη-μέλη της Κοινότητας, Γερμανία και Γαλλία, είχαν ήδη δρομολογηθεί, ο Καραμανλής απέβλεπε αφενός στην εμβάθυνσή τους σε ενδοκοινοτικό επίπεδο και αφετέρου στην υποστήριξη αυτών των δύο κρατών στο ελληνικό εγχείρημα. Η Ελλάδα με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας συνεργάζονταν σε διμερές επίπεδο στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ, ενώ παράλληλα είχαν αναπτύξει δίαυλο επικοινωνίας στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ αλλά και με διμερείς συμβάσεις, που, όπως προαναφέρθηκε, πλαισίωναν τις εμπορικές συναλλαγές των δύο χωρών⁸⁹. Τόσο προ των κυβερνήσεων Καραμανλή με τη συνεργασία για εκτέλεση έργων υποδομής, τη συμβολή του γερμανικού ιδιωτικού κεφαλαίου στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας με τις συμφωνίες Παπαληγούρα-Έρχαρτ το 1954, όσο και με τις κυβερνήσεις Καραμανλή υπογράφηκαν πρωτόκολλα για περαιτέρω επέκταση των γερμανικών επενδύσεων. Στην εμβάθυνση των σχέσεων Ελλάδας-Γερμανίας, έστω και άρρητα, συνέβαλε η σύμπτωση της επιθυμίας της Ελλάδας για σταδιακή αποδέσμευση από τις ΗΠΑ, λόγω και του επικρατούντος αντιαμερικανισμού για το Κυπριακό και της μείωσης της αμερικανικής βοήθειας, με

⁸⁷Στο ίδιο, σ. 368.

⁸⁸Νικολακόπουλος, Η. (2023), 254.

⁸⁹Σβολόπουλος Κ. (2000), 258.

την ικανοποίηση σε πρώτη φάση του Καγκελάριου Κόνραντ Αντενάουερ για την πρόοδο της ελληνικής οικονομίας και μεταγενέστερα, το 1961, με τη δυσαρέσκεια της Γερμανίας με τις ΗΠΑ κατά την κρίση του Βερολίνου⁹⁰. Όλα αυτά συνετέλεσαν, σε συνδυασμό με τις ελληνικές προσπάθειες για εναρμόνιση, στην επίτευξη τις σύνδεσης.

Ωστόσο, ο παράγοντας εκείνος που έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην επίτευξη της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ ήταν επαναπροσέγγιση της χώρας με τη Γαλλία, όταν στη γαλλική πολιτική σκηνή δέσποζε ο Πρόεδρος Ντε Γκωλ. Αποτελούσε ευνοϊκή συγκυρία για την Ελλάδα η θεώρηση της Ευρώπης από τον Ντε Γκωλ ως μιας παρέμβλητης και ανεξάρτητης τρίτης δύναμης ανάμεσα στις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ, ιδιαίτερα μετά την κρίση του Βερολίνου και την αντιπαράθεση Κέννεντυ-Ντε Γκωλ. Σε αυτό το σημείο συναντήθηκε με τις αναπτυσσόμενες αντιαμερικανικές στην Ελλάδα τάσεις λόγω του Κυπριακού, μολονότι ο λόγος του Έλληνα Πρωθυπουργού ήταν περισσότερο ήπιος από τον επαναστατικό λόγο που ο Γάλλος Πρόεδρος διατύπωνε.⁹¹ Και οι δύο συμμερίζονταν την ιδέα για μια Ευρώπη θεματοφύλακα ιδεών και αξιών, αντιμετωπίζοντας παράλληλα την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως μία συνεχή διαδικασία. Μάλιστα, ο Καραμανλής μετά την επίλυση του Κυπριακού απερίσπαστα στράφηκε προς την ΕΟΚ επιδιώκοντας πρώτιστα τη διεύρυνση της συνεργασίας με τη Γαλλία σε διμερές επίπεδο την ίδια στιγμή που ο Ντε Γκωλ έδινε το δυναμικό στίγμα του σε διεθνές επίπεδο⁹². Ο Καραμανλής, στηριζόμενος στην οικονομική συνεργασία της Ελλάδας με τη Γαλλία, που είλκε την έναρξή της το 1953 με την κατασκευή του υδροηλεκτρικού έργου του Μέγδοβα, ενθάρρυνε την ανάπτυξη των ελληνογαλλικών οικονομικών σχέσεων με την κατασκευή εργοστασίου αλουμινίου. Επιπλέον, αφενός ο Καραμανλής ενθάρρυνε τη Γαλλία προς την αναβίωση του σημαντικού ρόλου που είχε στην Ανατολική Μεσόγειο, αφετέρου η γαλλική κυβέρνηση έβλεπε την Ελλάδα ως προκεχωρημένο φυλάκιο της Ευρώπης⁹³.

⁹⁰Μπότσιου, Κ. (1960). Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καραμανλή και η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ. Στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής. Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη* (σσ. 147-153), Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα: Πατάκης, σσ. 152-153.

⁹¹Στο ίδιο, σ. 152.

⁹²Σβολόπουλος Κ. (1960). Η ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας και ο στρατηγός Ντε Γκωλ 1959-1963. Στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής. Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη* (σσ. 167-179), Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα: Πατάκης, σ. 170.

⁹³Στο ίδιο, σ. 171.

Επιπλέον, ο Ντε Γκωλ εξέφρασε το θαυμασμό της Γαλλίας για τις επιτυχίες που είχε σημειώσει η Ελλάδα στον οικονομικό τομέα και για την πολιτική σταθερότητα της χώρας. Η σύμπτωση εξάλλου Καραμανλή-Ντε Γκωλ όσον αφορά το ευρωπαϊκό όραμα και ιδιαίτερα την αμυντική ενότητα του ευρωπαϊκού χώρου ως τα νοτιοανατολικά όρια του διαμόρφωσε την κοινότητα αντίληψης των δύο ανδρών. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα δεδομένα δεν υπήρξε «κεραυνός εν αιθρία» η βοήθεια που παρέσχε ο Ντε Γκωλ στον Καραμανλή και την Ελλάδα για την επιτυχή ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, όταν εκείνες σημείωσαν κάμψη. Η παρέμβαση του Γάλλου Προέδρου υπήρξε καθοριστική⁹⁴.

Η αίτηση της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ υποβλήθηκε στις 8 Ιουνίου 1959 και υπογράφηκε στην Αθήνα στις 9 Ιουλίου 1961 στην αίθουσα των τροπαίων των Παλαιών Ανακτόρων⁹⁵. Η συμφωνία αντιμετώπισε κρίσιμα θέματα, εφόσον ήταν η πρώτη που η Κοινότητα διαχειριζόταν. Η Ελλάδα ως δυνάμει συνδεδεμένο μέλος θα αναλάμβανε υποχρεώσεις που δε θα έπρεπε να σταθούν τροχοπέδη στην ανάπτυξή της εξαιτίας των λιγοστών πόρων της, ενώ ήταν η πρώτη συμφωνία με την οποία η ΕΟΚ, όπως δήλωσε και ο πρόεδρος της Επιτροπής W. Hallstein, επιβεβαίωνε ότι δεν αποτελούσε μια κλειστή λέσχη κρατών⁹⁶. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων που κράτησαν δύο χρόνια σημειώθηκαν προβλήματα όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα. Η ελληνική αντιπροσωπία ζητούσε ειδικές ρυθμίσεις, κάτι πρωτόγνωρο για την Κοινότητα, καθώς δεν υπήρχε ακόμη η αγροτική αγορά της ΕΟΚ. Ωστόσο, το πρόβλημα ξεπεράστηκε με ειδικές διατάξεις για ορισμένα αγροτικά προϊόντα⁹⁷. Η διετής διαπραγμάτευση έδωσε στην Κοινότητα το χρονικό περιθώριο να αντιληφθεί ότι η Ελλάδα ως αναπτυσσόμενη χώρα θα έπρεπε να αναλάβει λιγότερες υποχρεώσεις απέναντι στην ΕΟΚ από εκείνες της Κοινότητας προς την Ελλάδα που απείχε οικονομικά από τα άλλα κράτη-μέλη. Ταυτόχρονα, εκτός από τα αγροτικά προϊόντα, πλήθος άλλων θεμάτων συζητήθηκαν, που σχετιζόνταν με τις εισαγωγές, την ευθυγράμμιση του ελληνικού δασμολογίου με το ευρωπαϊκό, το δικαίωμα

⁹⁴Στο ίδιο, σ. 179.

⁹⁵Η Καθημερινή, 14 Ιουνίου 1961.

⁹⁶Χαρίτος, Σ. (1981), 40.

⁹⁷Στο ίδιο, σ. 43.

εγκατάστασης, τις μεταφορές και τους κανόνες του ανταγωνισμού, ως την έγκριση της συμφωνίας στις 30 Μαρτίου 1961⁹⁸.

Η συμφωνία των Αθηνών του Ιουλίου 1961 υπήρξε η πρώτη συμφωνία σύνδεσης που υπογράφηκε από την ΕΟΚ με μία τρίτη χώρα. Μάλιστα, το γεγονός ότι η συμφωνία ως κείμενο περιελάμβανε ένα ευρύ φάσμα διατάξεων που αφορούσαν την εναρμόνιση της ελληνικής οικονομίας με την ΕΟΚ την καθιστούσε προάγγελο ένταξης και άλλων κρατών σε αυτήν, αν και η ΕΟΚ επεσήμαινε ότι η συμφωνία με την Ελλάδα δε θα αποτελούσε προηγούμενο για άλλες χώρες⁹⁹.

Τη συμφωνία υπέγραψαν από την πλευρά της Ελλάδας ο αντιπρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο Υπουργός Συντονισμού Α. Πρωτοπαπαδάκης και ο Υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ. Παρόντες ήταν ο αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπίας και υπεύθυνος των μακρών και επίπονων διαπραγματεύσεων με την ΕΟΚ Ιωάννης Πεσμαζόγλου και τα μέλη της αντιπροσωπίας στις διαπραγματεύσεις Κ. Γούστης, Ι. Κομίτσας, Δ. Μπίμπας, Γ. Φιλιππόπουλος και Α. Σγουρδαίος.

⁹⁸Στο ίδιο, σ. 52.

⁹⁹Μπότσιου, Κ. (1960), 153.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Ο Τύπος κατά τη δεκαετία του 1950, δεκαετία που η ιδεολογική ένταση ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση ήταν κυρίαρχη, όχι μόνο δε λειτουργούσε ανεξάρτητα από τα κόμματα, αλλά βρισκόταν σε απόλυτη σύμπνοια με την πολιτική ιδεολογία και τις επιδιώξεις τους. Γι' αυτό το λόγο, οι εφημερίδες μέσω της αρθρογραφίας συμμετείχαν στη δημόσια συζήτηση όσον αφορά την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης για τη σύνδεση με την ΕΟΚ. Μάλιστα, αξιοσημείωτη υπήρξε η ιδεολογική σύγκλιση Δεξιάς-Αριστεράς όσον αφορά την έννοια του πατριωτισμού και της εθνικοφροσύνης, έννοιες που στο πρόσφατο παρελθόν του εμφυλίου πολέμου ιδιοποιήθηκε η Δεξιά και που η Αριστερά, τώρα, με αφορμή τις διαπραγματεύσεις με την Κοινότητα έβγαλε από το ιδεολογικό οπλοστάσιό της¹⁰⁰.

Στο ευρωπαϊκό εγχείρημα της Ελλάδας ο Τύπος, ως φορέας ενημέρωσης και πληροφόρησης των πολιτών της χώρας αλλά και ως εκφραστής συγκεκριμένων πολιτικών αντιλήψεων που παρουσίαζαν εκλεκτικές συγγένειες με το κυβερνητικό κόμμα, την ΕΡΕ, αλλά και τις αντιπολιτευόμενες πολιτικές παρατάξεις, είτε συμφώνησε είτε διαφώνησε¹⁰¹. Πάντως, ο τύπος δεν έμεινε αμέτοχος, τουλάχιστον όσον αφορά τους πυλώνες της ελληνικής αρθρογραφίας *Καθημερινή* και *Βήμα*, οι οποίες ήταν θετικά διακείμενες όσον αφορά την επίτευξη της σύνδεσης, και την *Αυγή* η οποία τάχθηκε αναφανδόν εναντίον της πρόσδεσης της Ελλάδας στην ΕΟΚ –στάση που συνδέεται με την ενδυνάμωση των δεσμών της χώρας με το δυτικό κόσμο, αφού η σύνδεση θεωρούνταν ένδειξη φιλατλαντισμού¹⁰².

¹⁰⁰ Παπαδημητρίου, Δ. (2005). «Ο αθηναϊκός τύπος στον 20^ο αιώνα». Στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα, Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις* (σσ. 71-80), Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, σ. 79.

¹⁰¹ Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ: Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ, 2021, Νεοελληνικά Ιστορικά, 6, σ. 261-280.

¹⁰² Στο ίδιο, σ. 268.

Πιο συγκεκριμένα, η *Καθημερινή* -σύμφωνα και με τα άρθρα που φιλοξένησε στις στήλες της- είχε μία ολοφάνερα θετική στάση απέναντι στην ενοποίηση των χωρών της Ευρώπης. Μάλιστα, στην ίδια εφημερίδα¹⁰³, που υπερθεμάτιζε στο ζήτημα της Σύνδεσης, ο Έλληνας διαπραγματευτής Ιωάννης Πεσμαζόγλου χρειάστηκε με επιστολή στο διευθυντή σύνταξης να απαντήσει με δηκτικό¹⁰⁴ τρόπο στις αιτιάσεις, που μέσω της εφημερίδας είχαν διατυπωθεί στο σημείωμα του εντύπου «Ο καλός δρόμος». Εκεί γινόταν λόγος για χαμένες ευκαιρίες και καθυστέρηση στην αίτηση της Ελλάδας. Ο Ι. Πεσμαζόγλου επισήμανε ότι τα όργανα της ΕΟΚ συγκροτήθηκαν μόλις στα τέλη του 1957, ενώ οι έξι χώρες-μέλη δε διενεργούσαν ακόμα χωριστές διαπραγματεύσεις. Σε λίγο μεταγενέστερο πρωτοσέλιδο φύλλο της *Καθημερινής*¹⁰⁵, φιλοξενήθηκε το άρθρο του Γ. Διαμαντικού, ο οποίος αναφέρθηκε στην επιτυχή κατάληξη των διαπραγματεύσεων για τη σύσταση της «Μικράς Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Ανταλλαγών» και τη μη προσχώρηση σε αυτήν των υπανάπτυκτων χωρών του ΟΕΟΣ Ελλάδας, Τουρκίας, Ισλανδίας και Ιρλανδίας. Επίσης, σημείωσε το δυστυχές γεγονός του χωρισμού της Ευρώπης σε δύο οικονομικά στρατόπεδα, την ΕΖΕΣ και την ΕΟΚ, αλλά και την αναγκαιότητα της ένταξης των υποανάπτυκτων χωρών, εν προκειμένω της Ελλάδας, στην ΕΟΚ, όπου μετείχαν κράτη-μέλη και της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας. Υπογράμμισε, χαρακτηριστικά:

«Περισσότερον μειονεκτική καθίσταται η θέσις των υπαναπτυγμένων χωρών, αι οποίαι δεν είναι πλέον δυνατόν να ζήσουν ως μεμονωμένοι οικονομικά μονάδες εν μέσω ευρύτερων οικονομικών περιοχών. Πρώτον, διότι η οικονομία των στηρίζεται εις τας εξαγωγάς γεωργικών προϊόντων, τα δύο τρίτα των οποίων απορροφούν αι οικονομικώς αναπτυγμένοι δυτικάί χώραι [...] Δεύτερον, διότι η εκβιομηχάνησις των [...] θα προσκρούση εις ανυπέρβλητα εμπόδια, όχι μόνον λόγω της ελλείψεως επαρκών κεφαλαίων, αλλά και διότι η μεγάλη στενότης του χώρου εις τον οποίον θα κινούνται δεν επιτρέπει την ίδρυσιν συγχρονισμένων

¹⁰³ *Η Καθημερινή*, 24 Ιουνίου 1959.

¹⁰⁴ Δήλωσε χαρακτηριστικά ότι «δεν εστράφη επομένως η ελληνική Κυβέρνησις τώ ρ α προς τον «καλόν δρόμον». Τον ηκολούθησεν εξ υπαρχής και συστηματικώς».

¹⁰⁵ *Η Καθημερινή*, 30 Ιουνίου 1959.

βιομηχανιών με χαμηλόν κόστος παραγωγής, πράγμα πολύ ευχερέστερον
όταν υπάρχει ευρύ καταναλωτικόν κοινόν, όπως εις τας δύο ενώσεις»¹⁰⁶.

Εντυπωσιακή στάθηκε, μέσω της αρθρογραφίας στην *Καθημερινή* και πριν ακόμη την έναρξη της Α΄ Φάσης των διαπραγματεύσεων η υποστήριξη της σύνδεσης με την ΕΟΚ, προβάλλοντας τη δήλωση του Υπουργού Εξωτερικών της Ιταλίας και προεδρεύοντος του Συμβουλίου Πέλλα (Pella) ο οποίος, όπως άλλωστε θα τονιζόταν και στη συνέχεια από τον εγχώριο τύπο και την ελληνική κυβέρνηση, έβλεπε ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι «θα συνέβαλλεν στην άμυνα του ελεύθερου κόσμου, διά της αποφυγής των τάσεων διακρίσεως επί του οικονομικού πεδίου»¹⁰⁷. Μάλιστα, ο αρθρογράφος του ίδιου φύλλου της εφημερίδας είδε το αίτημα της Σύνδεσης ως σημαντικό σταθμό, για την επίτευξη του οποίου η Ελλάδα όφειλε να προβεί στις απαραίτητες -χωρίς καθυστερήσεις- μεταρρυθμίσεις για την εναρμόνισή της με τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Στο σημείο αυτό ο τύπος, εκφράζοντας το φόβο απομόνωσης της χώρας, λειτουργούσε ως αρωγός της εθνικής προσπάθειας. Μέσω των παραινέσεων για την ευόδωση της ευρωπαϊκής προοπτικής και τη χρήση του α΄ πληθυντικού προσώπου, ο αρθρογράφος μοιραζόταν τη χαρά και την ευθύνη των λόγων του με τα ευρύτερα στρώματα του ελληνικού λαού, αφού, όπως ισχυριζόταν «είμεθα πεπεισμένοι ότι διερμηνεύομεν τα αισθήματα του συνόλου της κοινής γνώμης. Αισθήματα ανακουφίσεως, διότι εξέλιπεν ο κίνδυνος οικονομικής απομονώσεώς μας»¹⁰⁸.

Η σημασία της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ ως ανάχωμα του ελεύθερου κόσμου απέναντι στον κομμουνισμό επισημάνθηκε και από το *Βήμα* το οποίο έκανε αναφορά στις δηλώσεις του Πέλλα ο οποίος υπογράμμισε «την προφανή εκδήλωσιν αλληλεγγύης του πνεύματος του ελεύθερου κόσμου, την οποίαν ενέχει η απόφασις που έλαβε το Συμβούλιον, διά την έναρξιν των διαπραγματεύσεων τας οποίας εξήτησεν η Αθήνα»¹⁰⁹. Στο ίδιο φύλλο, πέραν της ικανοποίησης της εφημερίδας για την υποδοχή της αίτησης της χώρας, τονίστηκε όχι τόσο η οικονομική σημασία της ευρωπαϊκής προοπτικής όσο το πολιτικό ενδεχόμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης από

¹⁰⁶Στο ίδιο.

¹⁰⁷Η *Καθημερινή*, 28 Ιουλίου 1959.

¹⁰⁸Στο ίδιο.

¹⁰⁹Το *Βήμα*, Τρίτη 28 Ιουλίου 1959.

την οποία η Ελλάδα δεν έπρεπε να ήταν απύσχα¹¹⁰. Ταυτόχρονα, σύστηνε στην ελληνική κυβέρνηση να κάνει διμέτωπο αγώνα. Στο εξωτερικό εφιστούσε την προσοχή στον αγώνα για την αποδοχή των ελληνικών αιτημάτων από την ΕΟΚ και την ειδική μεταχείριση που επιβαλλόταν να συγκαταθέσουν τα έξι κράτη-μέλη για την υπό ανάπτυξη Ελλάδα και στο εσωτερικό προέτρεπε σε ριζικές μεταρρυθμίσεις, την αποφυγή καθυστερήσεων και την αναπροσαρμογή του πενταετούς οικονομικού προγράμματος που είχε εκπονήσει η κυβέρνηση καλώντας σε γενικό συναγερμό¹¹¹. Ενδιαφέρουσα είναι η σημειωτική επιλογή της αραιογραμμμένης γραφής¹¹² της ίδιας εφημερίδας στα σημεία τα οποία η κυβέρνηση όφειλε να προσέξει για την τελεσφόρηση των προσπαθειών της σύνδεσης.

Στον αντίποδα, η *Αυγή*, η οποία εξέφραζε τις απόψεις της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ), θεώρησε στο πρωτοσέλιδο άρθρο της¹¹³ ως «ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ» την ένταξη της Ελλάδας στην Κοινή Αγορά, ενώ αναφέρθηκε στην πρόταση του Ηλία Ηλιού στη Βουλή για αποδοχή βοήθειας από την Ανατολική Γερμανία και όχι από τη Δυτική Γερμανία για την ολοκλήρωση του πενταετούς προγράμματος, αφού η Ελλάδα αδυνατούσε με τις δικές της δυνάμεις να αντεπεξέλθει. Μάλιστα, στο φύλλο της *Αυγής* της επόμενης ημέρας¹¹⁴, δημοσιεύτηκε η ανακοίνωση της ΕΔΑ που αντιμετώπιζε την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ ως εθνική καταστροφή, επειδή συνεπαγόταν το μονόπλευρο προσανατολισμό της, τον κίνδυνο απορρόφησης της ελληνικής βιομηχανίας από τις ισχυρές χώρες, την κατάρρευση της αγροτικής παραγωγής, την απόλυση των εργαζομένων, τη μείωση των ημερομισθίων τους και την απομόνωση της Ελλάδας από τον ανατολικό συνασπισμό. Παράλληλα, θεωρούσε ότι «η κυβέρνηση Καραμανλή οφείλει να αναζητήσει αλλού διέξοδο από την σημερινή κρίσιμη κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Να επιζητήσει την ανάπτυξιν εθνικής βιώσιμης οικονομίας, που είναι δυνατή και πραγματοποιήσιμη. Να

¹¹⁰ Στο ίδιο.

¹¹¹ Εάν ο δημόσιος τομέας επιφορτίζεται υπό τας παρούσας περιστάσεις με βαρείας ευθύνας, δεν είναι ολιγώτερον βαρεία αι ευθύνη τας οποίας επωμίζεται η ιδιωτική πρωτοβουλία. Υπό την απειλή ενός άτεγκτου διλήμματος ή να αναπροσαρμοσθούν ή να εξαφανισθούν (*Το Βήμα*, 28 Ιουλίου 1959).

¹¹² Άμεσον έργον της οικονομικής πολιτικής πρέπει να είναι η α ν α π ρ ο σ α ρ μ ο γ ή τ ο υ 5 ε τ ο ύ ς (*Το Βήμα*, 28 Ιουλίου 1959).

¹¹³ *Η Αυγή*, 30 Ιουλίου 1959.

¹¹⁴ *Η Αυγή*, 1 Αυγούστου 1959.

απαγκιστρωθεί από το σημερινό μονόπλευρο προσανατολισμό των οικονομικών σχέσεων και να επιδιώξη την ισότιμη συνεργασία με όλες τις χώρες»¹¹⁵.

Με την έναρξη της Α΄ Φάσης των διαπραγματεύσεων, στην *Καθημερινή*¹¹⁶ δημοσιεύτηκε η πληροφορία για την εκδήλωση ενδιαφέροντος του Αμερικανού υφυπουργού Εξωτερικών Ντάγκλας Ντίλλον σχετικά με την πρόοδο των συνομιλιών της Ελλάδας με την ΕΟΚ και την ταχύτερη ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια και της Τουρκίας. Επισημάνθηκε, ωστόσο, η δυσκολία για την ικανοποίηση των ελληνικών αιτημάτων που αφορούσαν τα γεωργικά προϊόντα, δυσκολία που ενδεχομένως καθιστούσε τη σύνδεση αδύνατη, καθώς αναμενόταν ανάλογη σύνδεση της Τουρκίας και πιθανόν της Ισπανίας¹¹⁷. Η αγωνία της εφημερίδας για την επίτευξη συμφωνίας στο ακανθώδες ζήτημα της διάθεσης των ελληνικών αγροτικών προϊόντων απασχόλησε εκ νέου -στην εκπνοή του έτους- την *Καθημερινή*¹¹⁸, όταν ανακοινώθηκε η επίσκεψη του αντιπροέδρου της ελληνικής κυβέρνησης Παναγιώτη Κανελλόπουλου στη Δυτική Γερμανία, η οποία συνδυάστηκε με την επανάληψη των διαπραγματεύσεων Ελλάδας-ΕΟΚ στις Βρυξέλλες. Μάλιστα, η εφημερίδα διατύπωσε την άποψη ότι «εις τας παραμονάς επαναλήψεως εν Βρυξέλλαις των διαπραγματεύσεων μεταξύ των αντιπροσώπων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Ελλάδος διά την σύνδεσιν αυτής, ασφαλώς θα εξετασθή το όλον θέμα επί πολιτικού επιπέδου υπό το πρίσμα αφ' ενός μέρους της εμμονής της ΕΟΚ ν' αρνήται την αιτουμένην μεταχείρισιν των ελληνικών εξαγωγίμων προϊόντων εντός των αγορών των μελών της Κοινότητας...». Και λίγο παρακάτω προσέθετε την άποψη της για την αποφασιστικότητα της ελληνικής κυβέρνησης η οποία «φέρεται αποφασισμένη να τηρήση στάσιν αναμονής εφ' όσον τελικώς δεν γίνη δεκτή η άποψις περί ίσης μεταχειρίσεως των ελληνικών γεωργικών προϊόντων». Η ευνοϊκή στάση της εφημερίδας στην αίτηση της Ελλάδας στις Βρυξέλλες διαφάνηκε από τη συσχέτιση της επιτυχίας της ΕΟΚ -έναντι της ΕΖΕΣ- με το γεγονός ότι προέβη σε συζητήσεις με την Ελλάδα μόλις δύο χρόνια μετά τη σύστασή της ως Οργανισμού¹¹⁹.

¹¹⁵Στο ίδιο.

¹¹⁶Η *Καθημερινή*, 25 Δεκεμβρίου 1959.

¹¹⁷Η προσθήκη εβδόμου μέλους εις την τελωνειακήν αυτήν ένωσιν είναι φυσικόν να δημιουργεί προβλήματα, τα οποία βεβαίως επανξάνονται λόγω της προβλεπομένης αναλόγου συνδέσεως της Τουρκίας -και πιθανώς- της Ισπανίας (Η *Καθημερινή*, 25 Δεκεμβρίου 1959).

¹¹⁸Η *Καθημερινή*, 31 Δεκεμβρίου 1959.

¹¹⁹Στο ίδιο, 1 Ιανουαρίου 1960.

Για το έντυπο οι οποιεσδήποτε καθυστερήσεις σημειώνονταν στις διαπραγματεύσεις, δικαιολογούνταν, επειδή η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που επιδίωκε τη σύνδεση με την Κοινότητα και δεν υπήρχε προηγούμενο. Επιπλέον, στο ίδιο έντυπο η υπεράσπιση της ελληνικής επιλογής συνδέεται με το ότι «η οικονομική διάρθρωσις της Ελλάδος, είναι τοιαύτη, ώστε να προσανατολίζει την όλην οικονομικήν της γραμμήν προς τας εξ χώρας της ΕΟΚ αι οποίαι και εκ της πλευράς των έχουν σοβαρόν πολιτικόν και οικονομικόν συμφέρον όπως συνδεθή η Ελλάς μετ' αυτών»¹²⁰. Αυτό, βέβαια, δε σήμαινε για την εφημερίδα την απουσία δυσχερειών, αλλά μία καλή υπόμνηση στην ελληνική αντιπροσωπία στις διαπραγματεύσεις σχετικά με τα ελληνικά γεωργικά προϊόντα, αφού η Ελλάδα και η Τουρκία «προσφέρουν το μεγαλύτερο ποσοστόν εκ του προϋπολογισμού των διά την άμυναν της Δύσεως και ειδικότερον η Ελλάς, η οποία με το χαμηλότερον κατά κεφαλήν εισόδημα, εν συγκρίσει με τας άλλας ευρωπαϊκάς χώρας, δαπανά ένα τεράστιον του εισοδήματός της διά την κοινήν άμυναν»¹²¹.

Απέναντι στη συστηματική –θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς– ενασχόληση της *Καθημερινής* με το θέμα της σύνδεσης, η *Αυγή* ενημέρωσε το αναγνωστικό κοινό για την υπογραφή στη Βόννη της σύμβασης για το δάνειο των 200 εκατομμυρίων μάρκων που θα ελάμβανε η Ελλάδα και για τα 100 επιπλέον εκατομμύρια που θα έπαιρνε για κεφαλαιούχα αγαθά, τα οποία θα βοηθούσαν στην οικονομική ανόρθωση της χώρας εν όψει της οικονομικής ένωσης του ευρωπαϊκού χώρου αλλά και λειτουργούσαν ως μέσον για την ενίσχυση της σχέσης των δύο χωρών.

Κατά τη Β' Φάση των διαπραγματεύσεων, το *Βήμα* εξέφρασε την ανησυχία του για την καθυστέρηση επίτευξης συμφωνίας με την ΕΟΚ και άσκησε κριτική αφενός στην κυβέρνηση για ελλιπή ενημέρωση της κοινής γνώμης και αφετέρου στην αντιπολίτευση για τη μη ανακίνηση του θέματος στη βουλή προς συζήτηση¹²². Τόνιζε ταυτόχρονα μετά επιτάσεως στα *ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ* ότι «το θέμα της συνδέσεως της Ελλάδος με την Κοινήν Αγοράν ή της συνεργασίας αυτής με άλλην τινά οικονομίαν είναι από τα σπουδαιότερα της εποχής και εκείνο ακριβώς που θα επηρεάσει ασφαλέστερα και βαθύτερα το μέλλον του ελληνικού λαού και της χώρας. Και η

¹²⁰ Στο ίδιο, 3 Ιανουαρίου 1960.

¹²¹ Στο ίδιο.

¹²² Το *Βήμα*, 25 Μαΐου 1960.

Κυβέρνησις ... έχει υποχρέωσιν ... να παράσχη ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ περί της πορείας των συζητήσεων ... ώστε και οι ειδικοί να διατυπώνουν εποικοδομητικήν κριτικήν»¹²³. Παρόμοια παρατήρηση διατύπωσε ο Π. Παπαληγούρας ο οποίος θεώρησε επιβεβλημένη τη γρήγορη σύνδεση με την Κοινή Αγορά κατηγορώντας παράλληλα την κυβέρνηση ότι δεν παρείχε πληροφόρηση και υπογραμμίζοντας ότι «υπάρχει κίνδυνος εάν εισέλθωμεν εις την Κοινήν Αγοράν υπό όρους δυσμενείς να καταστώμεν οι πτωχοί συγγενείς ταύτης»¹²⁴. Η *Καθημερινή*, πιο λακωνική και επιεικής προς την κυβέρνηση, σημείωσε την ύπαρξη δυσχερειών παρά την πρόοδο των διαπραγματεύσεων γράφοντας μετά την επιστροφή του Ι. Πεσμαζόγλου από τις Βρυξέλλες, πως «φαίνεται ότι εσημειώθη προσέγγισις απόψεων επί πολλών επιδίκων σημείων, εξακολουθούν όμως να παραμένουν σοβαραί δυσχέρειαι επί ωρισμένων ουσιωδών θεμάτων»¹²⁵. Αντιθέτως, η *Αυγή* -πολύ αιχμηρά- σε άρθρο της σχολίαζε τη βιασύνη της κυβέρνησης να υπογραφεί η συμφωνία για τη σύνδεση, βιασύνη η οποία συνδυαζόταν, σύμφωνα με την εφημερίδα, με την πίεση που ασκούσε η Δυτική Γερμανία για την υπαγωγή των γερμανικών επιχειρήσεων, που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα πριν από την αίτηση για σύνδεση, στο προνομιακό καθεστώς όσων επιχειρήσεων θα επένδυαν στη χώρα και μετά την επίτευξη της συμφωνίας¹²⁶. Για την επιτυχή, μάλιστα, κατάληξη των διαπραγματεύσεων, η εφημερίδα κατηγορούσε την κυβέρνηση για υποχωρητικότητα, αφού υποστήριξε ότι «για την επιτυχία της επιδιώξεως αυτής, η στάσις της ελληνικής πλευράς, εις ό,τι αφορά την διεκδίκησιν ορισμένων βασικής σημασίας προϋποθέσεων, έγινε πάρα πολύ ελαστική. Τόσο, ώστε μπορεί μετά βεβαιότητος να λεχθή ότι η σύνδεσις θα γίνη ουσιαστικώς, άνευ όρων»¹²⁷.

Ο επόμενος κρίσιμος σταθμός των διαπραγματεύσεων, που απασχόλησε τον τύπο, σχετιζόταν με τις αντιρρήσεις που πρόβαλλε η Ιταλία στην πιθανή ευνοϊκή μεταχείριση των ελληνικών εσπεριδοειδών και του καπνού και στο φόβο αντίδρασής της στην εισδοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η *Καθημερινή*, χωρίς ιδιαίτερες λεπτομέρειες, μετέφερε την πληροφορία ότι «μετά μακράς και επιπόνους

¹²³ *Στο ίδιο*.

¹²⁴ *Στο ίδιο*.

¹²⁵ *Η Καθημερινή*, 24 Μαΐου 1960.

¹²⁶ *Η Αυγή*, 26 Μαΐου 1960.

¹²⁷ *Στο ίδιο*.

διαπραγματεύσεις ενετοπίσθησαν συγκεκριμένα σημεία διαφοράς αντιλήψεων, μεταξύ της ελληνικής Κυβερνήσεως και των αποτελουσών την ΕΟΚ χωρών ... η δε Ελλάς απεσαφήνισεν πλήρως τας απόψεις της, επί των οποίων πρόκειται να απαντήσουν αι εξ Κυβερνήσεις, ιδιαιτέρως δε η ιταλική, η οποία προβάλλει και τας κυριωτέρας αντιρρήσεις»¹²⁸, τονίζοντας ότι από τις απαντήσεις των έξι κρατών-μελών θα αποσαφήνιζε τη στάση της για τη σύνδεση η Ελλάδα.

Από την πλευρά του, το *Βήμα*, αναφερόμενο στα εμπόδια της Κοινής Αγοράς για την Ελλάδα σε πρωτοσέλιδο άρθρο του Λ. Καραπαναγιώτη¹²⁹, σημείωνε και αυτό -με αφορμή την επίσκεψη του Ευάγγελου Αβέρωφ στη Ρώμη- τις αντιδράσεις της Ιταλίας και τους φόβους της για την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων. Το *Βήμα*, μάλιστα, ανησυχούσε για το γεγονός ότι μπορούσαν τερματιστούν ανεπιτυχώς οι διαπραγματεύσεις, επειδή το ζήτημα των αγροτικών προϊόντων ήταν σημαντικό για την Ιταλία τόσο επειδή πιεζόταν από τους βουλευτές του αγροτικού νότου όσο και γιατί δεν ήταν βιομηχανικά προηγμένη χώρα¹³⁰. Γι' αυτό το λόγο πρόταξε και τις δηλώσεις Ιταλού οικονομολόγου, στο ίδιο φύλλο, ο οποίος είπε για την Ελλάδα «ότι δε γνωρίζω τι θα κερδίσετε με την εισδοχή σας εις την Κοινήν Αγοράν, αν και τελικώς νομίζω ότι θα κερδίσετε πολλά. Γνωρίζω όμως άριστα τι θα χάσετε, αποκλεισμένοι αυτής, οπότε μετ' ολίγα έτη θα αδυνατήσετε να εξάγετε εις τας χώρας των Έξη καπνόν, εσπεριδοειδή και λαχανικά». Για την υπέρβαση των δυσκολιών όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα, το *Βήμα* σε ανταπόκριση από το Παρίσι αναφέρθηκε στην επικείμενη επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού στη γαλλική πρωτεύουσα «προκειμένου αι συζητήσεις εις το Παρίσι να ενισχύσουν τας ελληνικάς επιδιώξεις»¹³¹. Οι πληροφορίες του ανταποκριτή της εφημερίδας πρόβαλλαν την ευνοϊκή πρόθεση της Γαλλίας για τη σύνδεση της Ελλάδας με την Κοινή Αγορά και την πίστη της φίλης χώρας για την επίλυση του ακανθώδους ζητήματος των γεωργικών προϊόντων. Ταυτόχρονα, προανήγγειλαν -έμμεσα βέβαια- την θετική θέση της Γαλλίας στο ζήτημα της σύνδεσης, στην οποία ο στρατηγός Ντε Γκωλ συναινούσε, λόγω της γεωγραφικής θέσης της Ελλάδας στο άκρο της Βαλκανικής που την καθιστούσε ευάλωτη στην ένταση που παρατηρούνταν εκείνη τη χρονική

¹²⁸ *Η Καθημερινή*, 8 Ιουλίου 1960.

¹²⁹ *Το Βήμα*, 9 Ιουλίου 1960.

¹³⁰ Στο ίδιο.

¹³¹ Στο ίδιο, 10 Ιουλίου 1960.

στιγμή στην Ανατολική Μεσόγειο¹³². Οι πληροφορίες της εφημερίδας επιβεβαιώθηκαν με το θερμό κλίμα που επικράτησε στη συνάντηση του Έλληνα πρωθυπουργού με το Γάλλο ομόλογό του Debre (Ντεμπρέ). Ο Ντεμπρέ επεσήμανε την αντίσταση του ελληνικού λαού στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και παρομοίασε τον παράνομο αγώνα του αθηναϊκού λαού με εκείνο του λαού των Παρισίων. Επιπλέον, η αναφορά στην αρχαιοελληνική πνευματική κληρονομιά συμπληρώθηκε στο λόγο του Γάλλου πρωθυπουργού με την ευοίωνα για την έκβαση του ζητήματος της σύνδεσης δήλωση ότι «είναι έργο μας σήμερα να καταβάλωμεν μίαν κοινήν προσπάθειαν διά ν' αναζητήσωμεν τους τρόπους διά μίαν σύσφιγξιν των δεσμών μας, συμμαχίαν και αλληλεγγύην, τας οποίας προϋποθέτουν οι κοινοί σκοποί των προσπαθειών μας προς οργάνωσιν της δημοκρατίας εις το εσωτερικόν, μέσα εις ένα δύσκολον κόσμον και τον σχηματισμόν εις το εξωτερικόν ενός κοινού μετώπου εναντίον οιασδήποτε απειλής της ελευθερίας»¹³³.

Στις 30 Μαρτίου 1961 μονογράφηκε η συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ. Σύμφωνα με την *Καθημερινή* τερματίστηκαν οι επίπονες διαπραγματεύσεις και η σύνδεση χαρακτηρίστηκε από όλες τις πλευρές ως σπουδαίο γεγονός για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αλλά και την ενοποίηση της Ευρώπης. Παράλληλα, τόνισε ότι η συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ αποτελούσε πρότυπο και για τη σύνδεση με την Κοινή Αγορά και άλλων χωρών, ενώ γινόταν η «απαρχή μιας νέας περιόδου εις την οικονομικήν της ιστορίαν, χαρακτηριζομένην από την προσπάθειαν επισπεύσεως, αναπτύξεως και εκβιομηχανίσεως της παραγωγής της, η οποία εντός 22 ετών οφείλει να έχη καλύψει την απόστασιν η οποία σήμερα την χωρίζει από το επίπεδον προόδου των εξ χωρών της ΕΟΚ»¹³⁴. Στο ίδιο φύλλο, ο συντάκτης υπογράμμισε ότι η Ελλάδα πέτυχε ευνοϊκή δασμολογική μεταχείριση, η Κοινή Αγορά περιόρισε τις αξιώσεις της, ενώ αναφέρθηκε και στη θερμή υποδοχή της συμφωνίας από τη Γαλλία, όπου, όμως, ταυτόχρονα οικονομικοί κύκλοι «τονίζουν ότι νέα οδός διανοίγεται προς περαιτέρω ανάπτυξιν ...εντούτοις οι Έλληνες οφείλουν να λάβουν υπ' όψιν των, ότι η οδός αυτή δεν θα είναι εσπαρμένη με ρόδα». Το *Βήμα* από την πλευρά του κατέγραψε τις ανησυχίες των ευρωπαϊκών

¹³² Στο ίδιο.

¹³³ Στο ίδιο.

¹³⁴ Η *Καθημερινή*, 31 Μαρτίου 1961.

βιομηχανιών για τον ανταγωνισμό που ενδεχομένως θα αναπτυσσόταν από τις αντίστοιχες ελληνικές λόγω των προνομίων που θα απολάμβανε από τη σύνδεση η Ελλάδα, κυρίως σε ό,τι αφορά στο εμπόριο με τρίτες χώρες¹³⁵. Θετικά διακείμενη για την υπογραφή της συνθήκης σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ στάθηκε και η κεντρικά *Ελευθερία* του Πάνου Κόκκα, η οποία υπογράμμιζε το ειδικό καθεστώς συνδέσεως 22 ετών ως μεταβατικό για την πλήρη ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, ενώ αναφέρθηκε στις δασμολογικές ρυθμίσεις προστασίας ορισμένων γεωργικών προϊόντων και των καπνών που πέτυχε η Ελλάδα¹³⁶. Σε πλήρη αντιδιαστολή με την *Καθημερινή* και το *Βήμα*, συνεπής με τις αρχικές της απόψεις για τη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ, αλλά περισσότερο καυστική, η *Αυγή* εξέφρασε την άποψη ότι η μονογραφή της 30 Μαρτίου 1961 ισοδυναμούσε με παράδοση της χώρας στο ξένο κεφάλαιο, η οποία θα μετατρέποταν σε αποικία των ισχυρών χωρών της Ευρώπης, ενώ σημείωνε ότι η υπογραφή των συμφωνηθέντων επετεύχθη λόγω των ελληνικών υποχωρήσεων¹³⁷. Ταυτόχρονα, η ΕΔΑ, όπως δημοσίευσε η εφημερίδα, καλούσε σε εκστρατεία προκειμένου να μην καταστεί η Ελλάδα αποικία¹³⁸.

Ωστόσο, η ανακοίνωση της μονογραφής της συμφωνίας σύνδεσης με τα συνακόλουθα ευνοϊκά για την κυβέρνηση δημοσιεύματα στο *Βήμα* και την *Καθημερινή* επισκιάστηκε από τη δήλωση του υπουργού Συντονισμού Α. Πρωτοπαπαδάκη ο οποίος κατήγγειλε την κακή μετάφραση από τη γαλλική που κυκλοφόρησε στα ενημερωτικά φύλλα του Τύπου¹³⁹. Ωστόσο, ο εκνευρισμός –από ό,τι φάνηκε– οφειλόταν στις αντιρρήσεις που εκ των υστέρων διατύπωσε η Ιταλία για τη συμφωνία και που οδήγησαν εκ νέου σε νέες διαπραγματεύσεις «μετά της ελληνικής Κυβερνήσεως επί ωρισμένων σημείων»¹⁴⁰. Ο δημοσιογράφος παρέθεσε, επιπλέον, την πληροφορία πως τα καπνά ήταν η αφορμή προκειμένου η Ιταλία να

¹³⁵ *Το Βήμα*, 31 Μαρτίου 1961.

¹³⁶ *Η Ελευθερία*, 31 Μαρτίου 1961.

¹³⁷ Οι επίμονες προσπάθειες της κυβερνήσεως Καραμανλή για την πλήρη παράδοσι της ελληνικής οικονομίας στην αποικιακή εκμετάλλευσι του μεγάλου μονοπωλιακού κεφαλαίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητος, εστέφθησαν επί τέλους από «πλήρην επιτυχίαν» (*Η Αυγή*, 31 Μαρτίου 1961).

¹³⁸ *Η Αυγή*, 1 Απριλίου 1961.

¹³⁹ «Το δημοσίευμα δεν αποτελεί το εις την ελληνικήν κείμενον της συμφωνίας, αλλ' ατελέστατην μετάφρασιν του γαλλικού κειμένου με σοβαράς παρερμηνείας και σφάλματα, αποτέλεσμα των οποίων είναι πολλά σημεία να είναι ακατανόητα και να δημιουργούν πλήρη σύγχυσιν» (*Η Καθημερινή*, 19 Μαΐου 1961).

¹⁴⁰ *Στο ίδιο*, 20 Μαΐου 1961.

εκφράσει τις ενστάσεις της για «την κυκλοφορία των ελληνικών νωπών προϊόντων εις τας αγοράς των εξ χωρών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας»¹⁴¹. Η εφημερίδα, αν και σημείωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση δε σχολίασε τις παλινωδίες της Ιταλίας, καθυσύχασε την κοινή γνώμη μεταφέροντας την άποψη των Βρυξελλών ότι δεν επρόκειτο να επαναληφθούν οι διαπραγματεύσεις αλλά θα γίνονταν κάποιες ερμηνευτικές παρεμβάσεις¹⁴². Την επομένη, όμως, θέλοντας να προλάβει υποψίες και αντιδράσεις για υποχωρήσεις της κυβέρνησης στα αιτήματα των Ιταλών σημείωσε ότι «ως εκ τούτου η πρότασις της κοινής αγοράς, η οποία γίνεται κατ' εισήγησιν των Ιταλών προκαλεί βαθείαν δυσφορίαν μέχρις αγανακτήσεως και εν πάση περιπτώσει αποκρούεται κατηγορηματικώς από ελληνικής πλευράς»¹⁴³. Το *Βήμα*, ακολούθως, με αφορμή τη σύγκληση του Συμβουλίου των υπουργών των έξι κρατών-μελών της ΕΟΚ για την έγκριση της συμφωνίας που μονογραφήθηκε στις 31 Μαρτίου, αναφέρθηκε και αυτό στις δηλώσεις του Πρωτοπαπαδάκη για το κείμενο που είδε το φως της δημοσιότητας το οποίο έβριθε λαθών και ως εκ τούτου δημιουργούσε ασάφειες και παρερμηνείες¹⁴⁴. Συμπλήρωνε, ωστόσο, ευκρινέστερα από την *Καθημερινή* στο κέντρο, σχεδόν, της πρώτης σελίδας ότι η ουσία του σχεδίου για τη σύνδεση της Ελλάδας με την Κοινή Αγορά έγινε δεκτή και ότι η Ελλάδα δε δέχθηκε τροποποιήσεις¹⁴⁵. Η *Αυγή* από την άλλη πλευρά στην ψύχραιμη σιωπή της κυβέρνησης, που δεν επιθυμούσε να δημιουργήσει περαιτέρω εντάσεις με την Ιταλία και να θέσει εν κινδύνω τη συμφωνία, είδε ότι «η κυβέρνησις κατεταράχθη και κατέβαλε απεγνωσμένας προσπάθειες να μη δοθή συνέχεια στο δημοσίευμα από τον υπόλοιπο Τύπο»¹⁴⁶. Δεν παρέλειψε να υπογραμμίσει ότι η συμφωνία αποτελούσε πλήρη υποδούλωση για τα ελληνικά συμφέροντα, καθώς «εκμηδενίζονται οι συναλλαγές με τις α ν α τ ο λ ι κ έ ς χώρες»¹⁴⁷. Η αραιογραμμένη γραφή ήταν δηλωτική της αιτίας της αντίδρασης της εφημερίδας. Εν αντιθέσει προς την *Καθημερινή* και το *Βήμα* θεωρούσε δεδομένη την υποχώρηση που θα επιδείκνυε η

¹⁴¹ Στο ίδιο.¹⁴² Στο ίδιο.¹⁴³ Στο ίδιο, 21 Μαΐου 1961.¹⁴⁴ Το *Βήμα*, 19 Μαΐου 1961.¹⁴⁵ «Το εξ υπουργών Συμβούλιον της ΕΟΚ ... αποφάσισεν όπως δεχθή την ουσίαν του μονογραφηθέντος Σχεδίου χωρίς να διεξαχθούν νέαι διαπραγματεύσεις εις Αθήνας. Οι Ιταλοί απεδέχθησαν όπως καθορισθή το προβλεπόμενον ποσοστόν των αγορασθησομένων υπό της χώρας των καπνών εις 60% αντί 55%» (Το *Βήμα*, 20 Μαΐου 1961)¹⁴⁶ Η *Αυγή*, 19 Μαΐου 1961.¹⁴⁷ Στο ίδιο.

Ελλάδα όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα, αν και πιο προσεκτικά σημείωσε ότι «αναμένεται, συνεπώς, με πολύ ενδιαφέρον να γίνει γνωστή η κυβερνητική αντίδρασις στη χθεσινή απόφασι του εξ υπουργών συμβουλίου της ΕΟΚ και συγκεκριμένως, αν θα δεχθή την επανάληψιν των διαπραγματεύσεων πράγμα που θα σημαίνει νέες υποχωρήσεις»¹⁴⁸.

Το συμβούλιο των Υπουργών των έξι χωρών ενέκρινε στις 12 Ιουνίου 1961 το κείμενο που μονογραφήθηκε στις 30 Μαρτίου 1961 συστήνοντας την υπογραφή της συμφωνίας και των παραρτημάτων που τη συνόδευε το συντομότερο δυνατό¹⁴⁹. Πράγματι, η *Καθημερινή* αφιέρωσε ιδιαίτερα εκτενή χώρο στην έγκριση της συμφωνίας για τη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ και την άφιξη των ξένων αντιπροσωπίων στην Αθήνα για την υπογραφή της στις 7 Ιουλίου 1961 στην αίθουσα των τροπαίων των Παλαιών Ανακτόρων¹⁵⁰. Κάλυψε με εκτενές ρεπορτάζ την επίσκεψη στην Αθήνα του Γάλλου πρωθυπουργού ο οποίος αφενός υπογράμμισε την ιδιάζουσα θέση της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο αλλά και την αναγκαιότητα επέκτασης της συνεργασίας των δύο χωρών, τονίζοντας η εφημερίδα το θετικό ρόλο που διαδραμάτισε η Γαλλία στις διαπραγματεύσεις¹⁵¹. Η εφημερίδα παρέθεσε χωρίς σχόλια την ανησυχία της ΕΔΑ για τη συμφωνία την οποία χαρακτήρισε ολέθρια, αφού «η χώρα μας παραδίδεται αλυσοδεμένη εις τα συμφέροντα των μεγάλων μονοπωλίων της Δ. Ευρώπης και κυρίως της Δ. Γερμανίας, με ανυπολογίστους καταστρεπτικές συνεπειάς διά την εθνικήν μας οικονομίαν, το βιοτικό επίπεδο του λαού, τας λαϊκάς ελευθερίας, την ανεξαρτησίαν και αυτήν την εθνικήν μας υπόστασιν»¹⁵². Ωστόσο, ως απάντηση στα σχόλια της ΕΔΑ ήλθε η παράθεση του πλήρους κειμένου του λόγου του πρωθυπουργού προς τις ξένες αντιπροσωπίες ο οποίος πρόβαλε την επιδίωξη της Ελλάδας για την ευρύτερη ευρωπαϊκή ενοποίηση μέσω της σύνδεσης, αν και αναφέρθηκε και στις απαραίτητες θυσίες των Ελλήνων για την έξοδο από την υπανάπτυξη¹⁵³. Το *Βήμα*, αντιλαμβανόμενο το ρόλο του ως υπερασπιστή του δημόσιου συμφέροντος, εξέφρασε ολοφάνερα τη σύμφωνη άποψη του για τη συμφωνία τη σύνδεσης χαρακτηρίζοντάς την ως επιλογή ιστορικής

¹⁴⁸Στο ίδιο, 20 Μαΐου 1961.

¹⁴⁹Η *Καθημερινή*, 14 Ιουνίου 1961.

¹⁵⁰Στο ίδιο, 9 Ιουλίου 1961.

¹⁵¹Στο ίδιο.

¹⁵²Στο ίδιο.

¹⁵³Στο ίδιο.

σημασίας για την Ελλάδα¹⁵⁴. Η επιλογή της αραιογραμμένης κεφααιογράμματος γραφής και ο δεοντικός λόγος που χρησιμοποίησε ο συντάκτης στο άρθρο «Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΟΡΑ ΟΠΛΟΝ ΑΜΥΝΑΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΜΑΣ»¹⁵⁵ υποδήλωνε με σοβαρότητα και αντικειμενικότητα τη σημασία της συμφωνίας αλλά και τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από αυτή για την Ελλάδα, απόψεις που βρίσκονταν σε ανταπόκριση με το λόγο του πρωθυπουργού. Πρόβαλε περισσότερο την πολιτική σημασία της συμφωνίας και όχι τόσο την οικονομική, γιατί πίστευε ότι η είσοδος της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια καθιστούσε αναγκαία την άμεση προσαρμογή των Ελλήνων στη νέα κατάσταση και την αλλαγή νοοτροπίας, ασκώντας έντονη κριτική σε επαγγελματικές ομάδες, κρατικές λειτουργίες και πολιτικές συμπεριφορές¹⁵⁶. Τέλος, εξήρε την προσπάθεια της κυβέρνησης, καθώς τόνισε ότι «πρώτη η Ελλάς επιδίωξε, διεπραγματεύθη και επέτυχε την οργανική της ένταξιν, έστω και κατά την πρώτην φάσιν υπό την μορφήν της τελωνειακής ενώσεως, με το συγκρότημα της Κοινής Αγοράς»¹⁵⁷. Με άλλα λόγια, πιστό στην πολιτική διάσταση της σύνδεσης, αντιμετώπισε τη συμφωνία με την ΕΟΚ ως ένα μέσο υπέρβασης του παραδοσιακού διχασμού φιλοαμερικανικής δεξιάς και φιλορωσικής αριστεράς, επικρίνοντας, ταυτόχρονα, την Αριστερά που απέρριπτε την ευκαιρία ανόδου του βιοτικού επιπέδου του ελληνικού λαού¹⁵⁸. Ο αρθρογράφος εξέταζε τη συμφωνία ως ένα βήμα που ενίσχυε την ευρωπαϊκή ταυτότητα απέναντι στις δύο υπερδυνάμεις, προβάλλοντας την προωθημένη και ίσως πρόωρη για τους Έλληνες άποψη ότι πρώτα ήταν Ευρωπαίοι και μετά Έλληνες, ενώ θεωρούσε επιβεβλημένη «τη χρησιμοποίησι ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΛΗΛΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ εις τας καιρίας θέσεις, τη χρηστή και δικαία διοίκησι, ώστε να εμπνεύση το Κράτος εμπιστοσύνην εις τους πολίτας του»¹⁵⁹. Σε αντίθεση με την *Καθημερινή*, που κατέγραψε την αντίθεση της ΕΔΑ στη συμφωνία χωρίς σχόλια, το *Βήμα* -παίρνοντας σαφή θέση και ασκώντας έντονη κριτική στην

¹⁵⁴ *Το Βήμα*, 9 Ιουλίου 1961.

¹⁵⁵ *Το Βήμα*, 9 Ιουλίου 1961.

¹⁵⁶ «Διά την Ελλάδα, η είσοδος της εις την Κοινήν Αγοράν πρέπει να αποτελέση ό π λ ο ν ε ν α ν τ ί ο ν τ ο υ ι δ ί ο υ τ ο υ κ α κ ο ύ ε α υ τ ο ύ μ α ς, εναντίον των χρεοκοπημένων συστημάτων μας και της αναχρονιστικής κρατικής μας οργάνωσης ... Όταν ο Ελληνικός Λαός εύρη την ισορροπίαν του και την ευημερίαν του μέσα εις τα πλαίσια της ΗΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, δεν θα έχη πλέον κανέναν λόγον να νοσταλγή άλλα πειράματα και να τρέπεται προς λύσεις απελπισίας», (*Το Βήμα*, 9 Ιουλίου 1961)

¹⁵⁷ *Στο ίδιο*.

¹⁵⁸ *Στο ίδιο*, 11 Ιουλίου 1961.

¹⁵⁹ *Στο ίδιο*.

ΕΔΑ - θεωρούσε ότι η σύνδεση κατέτασσε την Ελλάδα στον ελεύθερο κόσμο και απέκλειε τη χώρα από την ένταξη στο κομμουνιστικό στρατόπεδο¹⁶⁰. Συγχρόνως, κατηγόρησε την ΕΔΑ για ανειλικρίνεια, καταστροφολογία αλλά και για εσκεμμένη άγνοια, αφού γνώριζε ουσιαστικά ότι, εάν η χώρα δεν εντασσόταν στην Κοινή Αγορά, θα αφανιζόταν από τις ισχυρές οικονομίες μην αντέχοντας στον έντονο ανταγωνισμό¹⁶¹. Η εφημερίδα *Εμπρός* συμεριζόταν την άποψη που διατυπώθηκε στο *Βήμα* για την υποχρέωση της Ελλάδας να αναδιαρθρώσει τη βιομηχανία της και να αναπτύξει τη γεωργία της μετά τη σύνδεση, για να συναγωνιστεί τα αναπτυγμένα κράτη της ΕΟΚ, εφόσον η συμφωνία μετέβαλε την προοπτική της ελληνικής οικονομίας¹⁶². Από την πλευρά της, η *Μακεδονία*, κεντρώων απόψεων εφημερίδα, αναφέρθηκε στις υπερβάσεις που έγιναν από τα κράτη-μέλη για την επίλυση των διαφορών με την Ελλάδα, καταδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο ότι η ΕΟΚ με πνεύμα συνεργασίας αντιμετωπίζει τα κράτη που θα επιθυμούσαν να την προσεγγίσουν¹⁶³. Παράλληλα, αναφέρθηκε στις δηλώσεις του Γερμανού αντικαγκελάριου δρ Έρχαρντ με τις οποίες τόνιζε ότι η ιδιότυπη συμφωνία με την Ελλάδα θα ήταν το πρότυπο και για άλλες διευρύνσεις εντός της Ευρώπης¹⁶⁴. Η *Ελευθερία*, σε εκτενές ρεπορτάζ και χαιρετίζοντας την υπογραφή της σύνδεσης, μετέφερε τα λόγια του Γάλλου πρωθυπουργού Ντεμπρέ για τον οποίο η Ελλάδα δικαιούταν να γίνει το πρώτο συνδεδεμένο κράτος-μέλος της Κοινότητας λόγω της ιστορίας και της προσφοράς της στον ευρωπαϊκό πολιτισμό¹⁶⁵. Η *Αυγή* από την άλλη πλευρά με ένα ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο θεώρησε ότι με την υπογραφή της συμφωνίας «κατετροπώθη η Ελλάς!»¹⁶⁶ και παρομοίασε τη σύνδεση με την Ευρώπη με την υποδούλωσή της χώρας στους Ρωμαίους κατά την αρχαιότητα, ενώ ταυτόχρονα καλούσε το λαό σε αγώνες για τη μη εφαρμογή της συμφωνίας.

¹⁶⁰ Στο ίδιο.

¹⁶¹ Στο ίδιο.

¹⁶² *Εμπρός*, 8 Ιουλίου 1961.

¹⁶³ *Η Μακεδονία*, 11 Ιουλίου 1961.

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

¹⁶⁵ *Η Ελευθερία*, 11 Ιουλίου 1961.

¹⁶⁶ *Η ΑΥΓΗ*, 11 Ιουλίου 1961.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ για την *Καθημερινή* και το *Βήμα* ήταν ένα εγχείρημα το οποίο σχετίστηκε με την φιλατλαντική πολιτική των κυβερνήσεων της χώρας τη δεκαετία του 1950 και ειδώθηκε ως ένα περαιτέρω βήμα ένταξης της Ελλάδας στη Δύση με την οποία η χώρα του βαλκανικού Νότου μοιραζόταν κοινές πολιτιστικές αξίες. Υπό το ίδιο πρίσμα αντιμετωπίστηκε η σύνδεση από τις εφημερίδες *Μακεδονία*, *Ελευθερία* και *Εμπρός*. Δεν έτυχε αμελητέας προσοχής το γεγονός ότι η επιβίωση και η ευδοκίμηση της Ελλάδας θα επιτυγχανόταν μέσα σε μια μεγάλη ενότητα, και δη την ευρωπαϊκή, δεδομένης της ύπαρξης των ΗΠΑ από τη μια πλευρά και της ΕΣΣΔ από το άλλο μέρος. Η ευρωπαϊκή πολιτική των κυβερνήσεων Καραμανλή, η οποία επικεντρώθηκε στο πρώτο αλλά κρίσιμο στάδιο της σύνδεσης, θεωρήθηκε πρωτίστως ως μία προσπάθεια με διάσταση κυρίως οικονομική, εφόσον η σύνδεση με την Κοινότητα θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την έξοδο της Ελλάδας από την υπανάπτυξη στον εκσυγχρονισμό.

Ειδικότερα, οι ανωτέρω εφημερίδες θεωρούσαν ότι η στασιμότητα, που αποτελούσε χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, θα μπορούσε να ανατραπεί. Η Ελλάδα θα βάδιζε στους ρυθμούς ανάπτυξης της βιομηχανικά προχωρημένης Δυτικής Ευρώπης. Μέσω της ΕΟΚ η ελληνική οικονομία θα αναγκαζόταν να κάνει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, βήμα θεμελιώδες για τη σύμπλευση με τα αναπτυγμένα κράτη της Κοινότητας αλλά και για την δυνατότητα άντλησης κεφαλαίων. Τονίζονταν, βέβαια, με ιδιαίτερα emphaticό τρόπο από το κεντρώου προσανατολισμού *Βήμα* η αποφυγή αναβλητικότητας και η άμεση αναπροσαρμογή του πενταετούς προγράμματος για την επίτευξη της σύνδεσης. Οι εφημερίδες αυτές που διακρίνονταν για το «ευρωπαϊσμό» τους δεν παρέλειπαν να προβαίνουν άλλοτε σε δικαιολόγηση των καθυστερήσεων, εξαίροντας την πρωτοτυπία του εγχειρήματος για την Ελλάδα ως πρώτης χώρας η οποία επιχειρούσε τη σύνδεση, και άλλοτε στην άσκηση κριτικής ακριβώς για τις καθυστερήσεις. Όπως και να έχει, η αρθρογραφία για τη σύνδεση, ιδιαίτερα κατά την υπογραφή της, επισήμαινε τα πολλαπλά ευεργετήματα που θα αποκόμιζε η χώρα με την επίσπευση των μεταρρυθμίσεων και την εκβιομηχάνιση της παραγωγής της. Στον οικονομικό τομέα και οι δύο εφημερίδες στάθηκαν με ιδιαίτερη

προσοχή στο θέμα της ρύθμισης των αγροτικών προϊόντων που ήταν μείζον ζήτημα για την ελληνική κυβέρνηση, εφόσον η ελληνική οικονομία εξακολουθούσε να βασίζεται στα έσοδα από τη διάθεσή τους στις διεθνείς αγορές. Σε αυτό το ζήτημα, δεν ήταν καθόλου χωρίς σημασία η υπενθύμιση στην ελληνική αντιπροσωπία ότι η ικανοποίηση των ελληνικών αιτημάτων που αφορούσαν τα γεωργικά προϊόντα, ήταν καίριας σημασίας δεδομένων των χρηματικών ποσών που η Ελλάδα δαπανούσε για την άμυνα λόγω της γειτνιάσής της με τις κομμουνιστικές χώρες. Στο σημείο αυτό, τα οικονομικά ζητήματα της διαπραγμάτευσης διαπλέκονταν με τα πολιτικά.

Σε εντελώς διαφορετικό ύφος η *Αυγή*, εφημερίδα που απηχούσε τις απόψεις της ΕΔΑ, αντιμετώπισε αταλάντευτα, από την αρχή έως το τέλος της διαπραγμάτευσης, το ζήτημα της σύνδεσης ως εθνική καταστροφή. Το ύφος του λόγου των αρθρογράφων της εφημερίδας προσέδιδαν στη σύνδεση διάσταση εφάμιλλη της Μικρασιατικής καταστροφής. Η Κοινή Αγορά για την *Αυγή* και την Αριστερά ισοδυναμούσε με πλήρη υποδούλωση της ελληνικής οικονομίας στις προηγμένες χώρες της Δύσης, που συναποτελούσαν την ΕΟΚ, θα οδηγούσε στην εξαφάνιση της όποιας ελληνικής βιομηχανίας, εφόσον θα την απορροφούσαν τάχιστα τα μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα των έξι κρατών-μελών, οι εργαζόμενοι θα αντιμετώπιζαν τη μάστιγα της ανεργίας, τα χαμηλά ημερομίσθια, ενώ, το σημαντικότερο για την *Αυγή*, η Ελλάδα θα έχανε τεράστια έσοδα, εφόσον θα αποκλειόταν από το εμπόριο που έκανε με τις χώρες του ανατολικού μπλοκ. Σε ένα κόσμο που οι «ενότητες» κρατών αποτελούσαν την οικονομική διέξοδο των αδύναμων κρατών από την οικονομική καχεξία η εφημερίδα, ακριβώς επειδή δεν μπορούσε να προτείνει τη συμπόρευση της χώρας με τις κομμουνιστικές χώρες, θεωρούσε ότι η Ελλάδας μπορούσε να διατηρήσει την οικονομική της αυτοτέλεια και μάλιστα αυτή θα ήταν βιώσιμη, εφόσον θα προωθούσε την ισότιμη συνεργασία με όλες τις χώρες ανεξαρτήτως ιδεολογικού προσανατολισμού. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργούσε η προβολή της θέσης της ΕΔΑ από τις στήλες της εφημερίδας, η παραίνεση μάλλον, για τη σύναψη δανείου της Ελλάδας με την Ανατολική και όχι τη Δυτική Γερμανία προκειμένου να ολοκληρώσει το πενταετές οικονομικό πρόγραμμα. Όταν οι διαπραγματεύσεις είχαν φτάσει σε κρίσιμο σημείο, η *Αυγή* ερμήνευσε την επιθυμία της κυβέρνησης για την επίσπευση της υπογραφής της σύνδεσης ως

παράδοση της χώρας στα αιτήματα της Γερμανίας. Την τελετή της υπογραφής η εφημερίδα την υποδέχθηκε ως τη ληξιαρχική πράξη υποδούλωσης της Ελλάδας στη Δύση παραλληλίζοντας τους Ευρωπαίους με τους Ρωμαίους στους οποίους η χώρα υποτάχθηκε.

Η οικονομική πλευρά της σύνδεσης, όπως προβλήθηκε από τις τρεις εφημερίδες, μιας, όπως και αν το δει κανείς, σπουδαίας απόφασης, που ενδυνάμωνε τις σχέσεις της Ελλάδας με τη Δυτική Ευρώπη, εμπεριείχε αισιόδοξες προοπτικές για τους θιασώτες της ευρωπαϊκής ιδέας και απαισιόδοξες για εκείνους που την αντιμάχονταν.

Παρά την οικονομική διάσταση της σύνδεσης στην οποία δόθηκε ιδιαίτερο βάρος από τις τρεις εφημερίδες, η πολιτική πλευρά αυτού του μείζονος ζητήματος, που καθόριζε το μέλλον της χώρας, δεν έμεινε ασχολίαστη. Η δεξιά *Καθημερινή* και το κεντρώο-κεντροδεξιό *Βήμα* άμεσα ή έμμεσα, μέσω δηλώσεων Ευρωπαίων πολιτικών, υπογράμμισαν την πολιτική και ιδεολογική σημασία που ενείχε η υπογραφή της σύνδεσης. Η έγκριση από την ΕΟΚ του αιτήματος της Ελλάδας αποδείκνυε την αλληλεγγύη της σε ένα κράτος που από γεωγραφική πλευρά ήταν σημαντικός κρίκος στην αλυσίδα των χωρών που λειτουργούσαν ως ανάχωμα στο ανατολικό μπλοκ. Αφετέρου, προβάλλοντας την αρωγή της Γαλλίας για την υπέρβαση των δυσχερειών που παρουσιάστηκαν στις διαπραγματεύσεις αλλά και τις εμπορικές σχέσεις με τη Δυτική Γερμανία, οι δύο εφημερίδες ουσιαστικά ερμήνευαν τη σύνδεση της Ελλάδας με την ευρωπαϊκή οικογένεια ως μία, κυρίως, πολιτική πράξη, στην πορεία της οποίας η Ελλάδα έπρεπε να αντιληφθεί τη δυναμική των συμμαχιών. Το *Βήμα*, περισσότερο διορατικό από την *Καθημερινή*, διείδε στη σύνδεση τη διάσταση μιας βαθύτατα πολιτικής επιλογής η οποία προϋπέθετε την αλλαγή νοοτροπίας. Η αλλαγή έπρεπε να διατρέξει όλες τις πλευρές της ελληνικής κοινωνίας και πολιτείας, ενώ προέτρεπε στην πρόταξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας έναντι της ελληνικής. Αντίθετα, η *Αυγή*, αντιλαμβανόμενη τη σύνδεση ως πράξη πολιτικής υποδούλωσης της χώρας στη Δυτική Ευρώπη, ως συνέχιση -υπό άλλη μορφή- της αποικιοκρατίας και την ΕΟΚ ως ευφημισμό ενός νέου πολιτικού δεσποτισμού, με απόλυτη ευκρίνεια εναντιώθηκε στην ευρωπαϊκή προοπτική της Ελλάδας. Στην πολιτική σκέψη της εφημερίδας θα μπορούσε να δει κανείς την προσπάθεια να παρουσιαστεί ως υπερασπιστής του

έθνους επιφυλάσσοντας για την κυβέρνηση και τα φιλικά προς αυτή έντυπα τη θέση του εθνικού μειοδότη.

Η μελέτη των εφημερίδων οδηγεί στο εξής συμπέρασμα: η αποτυχία πραγμάτωσης ριζικών μεταρρυθμίσεων και αλλαγής νοοτροπίας, που *a priori* υποστηριζόταν από την *Καθημερινή* και κυρίως το *Βήμα*, ως όρος που θα επέτρεπε στην Ελλάδα να συμπορευτεί με τα αναπτυγμένα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, έκανε τις απόψεις της *Αυγής a posteriori* να έχουν πολιτική ισχύ. Πάντως, οι εφημερίδες διαδραμάτισαν έναν καθοριστικό ρόλο στην ενημέρωση της κοινής γνώμης, την ίδια στιγμή που η πολιτική συζήτηση του θέματος σε επίπεδο εθνικής αντιπροσωπίας δεν ήταν συστηματική.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- ΕΝΤΥΠΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Αυγή

Βήμα

Ελευθερία

Εμπρός

Καθημερινή

Μακεδονία

- ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ, Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ. *Οι διαπραγματεύσεις μέσα από το αρχείο του Ιωάννη
Πεσμαζόγλου* (2022), Εισαγωγή: Ειρήνη Καραμούζη (Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος)

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος, Ν. (2011). *Το Σύνταγμα και οι Εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-
2010*. Αθήνα: Πόλις.

Βαληνάκης, Γ. (2003). *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1988*.
Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Bayly, C. A. (2004). *The Nation Within: British India at War 1939–1947*. London:
Macmillan.

Βετσόπουλος, Α. (2007). *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η μεταπολεμική
ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Charters, D. (1989). *The British Army and Jewish Insurgency in Palestine, 1945-47*.

London: Macmillan.

Διαμαντόπουλος, Θ. (1997). *Η ελληνική πολιτική ζωή: Εικοστός αιώνας, Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρεϊκή εποχή*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Δημαράς, Κ. (1977). «Ο τελεσφόρος συγκερασμός». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ': *Πνευματικός βίος και πολιτισμός από το 1913-1941* (σσ. 484-489). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Iatrides, J. (2018). «Αμερικανικές παρεμβάσεις στην Ελλάδα του πρώτου Ψυχρού Πολέμου: Η αναζήτηση του «ισχυρού ανδρός» και η «λύση Παπάγου»». Στο Ν. Μαραντζίδης, Ι. Μιχαλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος: επεκτείνοντας τις ερμηνείες* (σσ. 19-48). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Καζάκος, Π. (2010). *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*. Αθήνα: Πατάκης.

Καζάκος, Π., (2000). «Η ελληνική οικονομία, 1949-1967: Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣτ': *Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974* (σσ. 223-237). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Κατσιαρδή-Χέρινγκ Όλγα (2012). «Να εξομοιωθούμε με τους λοιπούς συναδέλφους Ευρωπαίους Χριστιανούς: Η ιδέα της Ευρώπης σε ελληνικά κείμενα στα χρόνια γύρω από την Επανάσταση του 1821». Στο Χατζηβασιλείου Ε. (Επιμ.). *Πολιτικοί Προσανατολισμοί του Νέου Ελληνισμού* (σσ. 33-62). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

Μινώτου, Μ. (2019). *Η Ελλάδα στο σταυροδρόμι των ευρωπαϊκών επιλογών 1957-1959*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μπότσιου, Κ. (1960). «Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καραμανλή και η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ». Στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής. Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη* (σσ. 147-153), Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα: Πατάκης.

Νικολακόπουλος, Η. (2000). «Από το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου έως την άνοδο της Ένωσης Κέντρου». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (τ. ΙΣτ'): (σ. 172-207). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Νικολακόπουλος, Η. (2023). *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*. Αθήνα: Πατάκης.

Παπαδημητρίου, Δ. (2021), «Η Σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ: Η δημόσια συζήτηση». Στο *Νεοελληνικά Ιστορικά* (6), (σσ. 261-280).

Παπαδημητρίου, Δ. (2005). «Ο αθηναϊκός τύπος στον 20^ο αιώνα». Στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα, Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις* (σσ. 71-80), Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Παπαχελάς, Α. (2017). *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*. Αθήνα: Εστία.

Pelt, M. (2006). *Tying Greece to the West*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

Ριζάς, Σ. (2008). *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Σβολόπουλος, Κ. (2014). *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1881*. Αθήνα: Εστία.

Σβολόπουλος, Κ. (2000). Η διεθνής θέση της Ελλάδας, 1955-1967. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣτ': *Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974* (σσ. 247-265). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Σβολόπουλος Κ. (1960). Η ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας και ο στρατηγός Ντε Γκωλ 1959-1963. Στο *Ντε Γκωλ και Καραμανλής. Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη* (σσ. 167-179), Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα: Πατάκης.

Σταθάκης, Γ. (2004). *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Στεφανίδης, Ι. (2002). *Ασύμμετροι εταίροι: Η Ελλάδα και οι Ηνωμένες Πολιτείες στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Πατάκης.

Στεφανίδης, Ι. (2021). *Ψυχρός Πόλεμος*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Stefanidis I. (2006), “Reconstructing Greece as a European State. Venizelos’ Last Premiership, 1928-1930” in Kitromilides P. (ed.), *Eleftherios Venizelos: The Trials of a Statesmanship* (Edinburgh: Edinburgh University Press), p. 251-272.

Τσάτσος Κ. (2000). *Λογοδοσία μιας ζωής*. Αθήνα: Εκδόσεις των Φίλων.

Χάλκος, Ι. (2018). NATO και ψυχροπολεμικός εκσυγχρονισμός: Η ελληνική περίπτωση, 1953-1961. Στο Ν. Μαραντζίδης, Ι. Μιχαηλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου, (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος: επεκτείνοντας τις ερμηνείες* (σσ. 49-60). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Χαρίτος, Σ. (1981). *Ελλάδα-ΕΟΚ 1959-1979*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2022). *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*. Αθήνα: Πατάκης.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*. Αθήνα: Πατάκης.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ ΑΡΘΡΑ

<https://www.kathimerini.gr/politics/561168577/o-konstantinos-tsatsos-proedros/>
ανακτήθηκε στις 10/6/2024, 4:57:00 μμ.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.